

Mollâ Muslihuddin Kestelî'nin Seyyid Şerif Cürçânî Eleştirisi: *İ'tirâzâtü'l-Kestelî 'alâ ba'zi 'ibârâti's-Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî fî Şerhi'l-Mevâkif* (Tahkik ve İnceleme)

Öz: Muhakkik kelâm âlimlerinden Seyyid Şerif Cürçânî'nin (ö. 816/1413) kaleme aldığı *Şerhu'l-Mevâkif* adlı eser, yazıldığı ândan itibaren geniş bir ilgi ve alaka ağına vesile olmuş ve muhtelif ilmî muhitlerin medreselerinde tedris edile-gelmiş nâdide bir eserdir. Bunun doğal neticesi olarak etrafında hacimli bir literatürün (hâşiye/ta'lik/hâmiş/reddiye vs.) oluşmasına da sebep olmuştur. Literatürün önemli bir kısmını 15. ve 17. yüzyıllar arasında ilmî faaliyette bulunmuş Osmanlı âlimlerinin çalışmaları oluşturmaktadır. İşte Mollâ Muslihuddin Kestelî'nin (ö. 901/1496) *Risâle fî işkâlâti Şerhi'l-Mevâkif, Es'iletü'l-Kestelî, Risâle fî seb'ati işkâlât, es-Seb'atü'l-mu'allaka* şeklinde muhtelif isimlerle anılan eseri, mezkûr literatür arasında yer almaktadır. Eser için bu makalede gerek içerik incelemesi gerekse de biyografik kaynaklar ile yazma eser nüshalarındaki bilgilerden hareketle isim müsemma uyumunun azami derecede sağlanması gayesi ile *İ'tirâzâtü'l-Kestelî 'alâ ba'zi 'ibârâti's-Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî fî Şerhi'l-Mevâkif* şeklinde bir tesmiyede bulunulmuştur. Cürçânî'nin *Şerhu'l-Mevâkif*'ta zikrettiği altı temel meseleye (mutlak ilmin tarifi, yeniden diriltme, varlık-mâhiyet ilişkisi, bilkuvve harâret, cüz-i lâ yetecezzâ ve suyun küreselliği) dair bazı ibarelerin eleştirisini içeren risâle gerek meselelere farklı bir bakış açısı sunması gerekse de kelâm başta olmak üzere çeşitli disiplinlerdeki mahâreti sebebiyle *es-Seyyidü's-Sened* şeklinde bir övgüye mazhar olan bir âlime yapılmış bir *reddiye* olması bakımından oldukça ilgi çekicidir. Bu makale de eserin tahkik ve incelemesine tahsis edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Cürçânî, Şerhu'l-Mevâkif, Mollâ Kestelî, İ'tirâzâtü'l-Kestelî, Reddiye.

انتقاد المولا مصلح الدين الكستلي على السيد الشريف الجرجاني: اعتراضات الكستلي على بعض عبارات السيد الشريف الجرجاني في شرح المواقف (التحقيق والمراجعة)

الملخص: إن كتاب السيد الشريف الجرجاني (ت ٨١٦/١٤١٣) المسمى بشرح المواقف هو كتاب ذو شهرة واسعة وتأثير بليغ عند الأوساط العلمية المتعددة حول العالم الإسلامي حتى أدى إلى شبكة قوية وعميقة من الاهتمام والأهمية منذ لحظة كتابته. إذ قام المدرسون بتدريسه للطلاب المتقدمين في العلم سيما علم الكلام في المدارس الدينية من مختلف البلاد الإسلامية. كنتيجة طبيعية لهذه السمات، فقد تسبب أيضا في تكوين أدب واسع حولها (كحاشية وتعليق وهامش ورد وما إلى ذلك). يتألف جزء مهم من هذا الأدب من أعمال العلماء العثمانيين الذين قاموا بأنشطة علمية بين القرنين الخامس عشر والسابع عشر. فرسالة المولا الكستلي (ت ٩٠١/١٤٩٦)، التي سيتمّ تحقيقها ومراجعتها في هذه المقالة، هي واحدة من ذلك الأدب القيم. يشار إلى تلك الرسالة، التي لا تشك في نسبتها إلى مؤلفها، بأسماء مختلفة ولكن سميناها نحن في هذه المقالة باسم: «اعتراضات الكستلي على بعض عبارات السيد الشريف في شرح المواقف» بناءً على كل من تحليل المحتوى والمعلومات الواردة في المصادر البليوغرافية ونسخ المخطوطات. وهكذا تمّ تحقيق انسجام الاسم مع المسمى. وهذا يعني أن رسالة الكستلي تحتوي على اعتراضات لبعض العبارات التي ذكرها الجرجاني في شرح المواقف على ما يفهم من اسمها. ونحن في هذه المقالة قمنا بتحقيقها معتمدا على أربع نسخ مخطوطة ومراجعتها بعد التطرق إلى حياة وتأليفات مؤلفها. المفتاحية: علم الكلام، الجرجاني، شرح المواقف، المولا مصلح الدين الكستلي، اعتراضات الكستلي، الانتقاد.

Bu makalenin ortaya çıkma sürecindeki katkılarından ötürü yazma eser uzmanı Arafat Aydın Bey'e, meslektaşım Aziz Ençakar ağabeyime ve dostum Mobamed Yasser Ahmed Shabin kardeşime şükranlarımı sunarım.

İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı, israfilсен@istanbul.edu.tr.

ATIF: Şen, İsrail. "Mollâ Muslihuddin Kestelî'nin Seyyid Şerif Cürçânî Eleştirisi: *İ'tirâzâtü'l-Kestelî 'alâ ba'zi 'ibârâti's-Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî fî Şerhi'l-Mevâkif* (Tahkik ve İnceleme)". *Tabkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 3/2 (Aralık/December 2020): 161-213.

Geliş Tarihi: 29.09.2020 **Kabul Tarihi:** 30.11.2020 **DOI:** 10.5281/zenodo.4394250 **ORCID:** orcid.org/0000-0002-8174-4794.

A. Araştırma ve Değerlendirme

Giriş

Aklî ve naklî ilimlerden pek çok sahada derin vukûfiyet sahibi âlimlerden biri olan Seyyid Şerîf Cürçânî (ö. 816/1413) tarafından kaleme alınan *Şerbu'l-Mevâkıf* yazıldığı andan itibaren ulemânın hüsn-i kabulüne mazhar olmuş ve muhtelif İslâm coğrafyalarında ders kitabı olarak tedris edile gelmiştir. Kelâm ve felsefe (ve/veya bilim) alanında büyük bir etki meydana getiren bu eser etrafında hâşiye, ta'lîk, hâmiş ve reddiye türünde geniş bir literatür teşekkül etmiştir.¹

Tespit edilebildiği kadarıyla literatürün büyük çoğunluğu 15. ve 17. yüzyıllar arasında yaşamış Osmanlı âlimleri tarafından kaleme alınmıştır.² Bu çalışmalardan biri de bahsi geçen yüzyıllar içerisinde ilmî faaliyetlerde bulunan Mollâ Muslihuddin Kestelî'nin *İ' tirâzâtü'l-Kestelî 'alâ ba' zi 'ibârâti's-Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî fi Şerhi'l-Mevâkıf* isimli risâlesidir. Kısaca *Cürçânî eleştirisi* denilebilecek olan bu risâle, Cürçânî'nin *Şerbu'l-Mevâkıf*'ta zikrettiği bazı ibarelerin veya görüşlerin eleştirisini içermektedir.

Bu makalede öncelikle Molla Kestelî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilecek, ardından tahkik edilecek olan risâlesinin isim tespiti, müellife nispeti, telif sebebi, üslubu ve kaynakları gibi teknik özelliklerine değinilip muhteva analizi yapılacak ve son olarak da yazma nüshaları tanıtılıp tahkikli neşri gerçekleştirilecektir.³

1. Molla Kestelî'nin Hayatı ve Eserleri

Fatih Sultan Mehmet döneminin (1451–1481) ansiklopedik bilgi birikimine sahip önemli âlimlerinden ve devlet adamlarından biri olan Molla Kestelî gerek ilmî ge-

1 Bu literatürün tespiti, eserlerin nüsha ve içerik bilgileri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İsrâfil Şen, *Şerbu'l-Mevâkıf ve Hâşiyeleri Bağlamında Naklî Delilin Kesinliği Problemi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 6-27.

2 Şen, *Naklî Delilin Kesinliği*, 11.

3 Yakın zamanda bu makale ile nispeten benzer ancak mâhiyeti gereği biraz daha hacimli başka bir çalışma daha yapılmıştır. Bk. Süheybe Rahme Yıldırım, *Kestelî'nin Es-Seb' ul-Mu' allaka ve Sinan Paşa'nın Ecvibetü Sinan Paşa 'Alâ Kestelî İsimli Risâleleri: Tahkik, Tercüme ve Tablil* (İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 119 s. Yaklaşık aynı tarihte tamamlanan bu tez ile bu makale birbirinden habersiz olarak kaleme alınmıştır. Mukayeseli bir şekilde incelenmesi tavsiye olunur.

rekse de siyâsî muhtelif görevler icra etmiş, pek çok talebe yetiştirmiş ve bir takım önemli teliflerde bulunmuştur.⁴

1.1. Hayatı

Asıl adı Muslihuddîn Mustafa b. Muhammed'dir. Aydın'ın Nazilli ilçesinin Kestel köyünde doğar.⁵ Doğduğu yere nispetle Mollâ/Mevlâ/Mevlânâ Kestelî, Kestellî, Kastallânî ve Kasdellânî şeklinde anılır.⁶ İlk eğitimini Aydın'da tamamlar. Kaynaklarda "*Rûm diyarının âlimlerinden (Ulemâ-yı Rûm)*"⁷ ve Aydın nâibinden⁸ dersler aldığı bilgisinin haricinde Aydın'daki hocalarının kimler olduğuna dair bir bilgiye rastlanılamamıştır. Buradaki tahsilinin ardından Bursa'ya gider ve Çelebi Sultan (Sultâniye) medresesi müderrisi olan Hızır Bey'in (ö. 863/1459) başlangıçta talebesi, ilerleyen zamanlarda mu'îdi (asistan), daha sonraları da damadı olur.⁹ Kestelî

- 4 Molla Kestelî'nin hayatı ve eserlerine dair Tahkik dergisinin önceki sayılarında tafsilatlı bir makale tarafımızca yayımlanmıştı. Bk. İsrail Şen, "Molla Kestelî'nin Hayatı ve Eserleri", *Tabkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 2/2 (Aralık 2019), 295-330. Burada bir nevi o makalenin özeti yapılacaktır. Lakin bu salt bir özet olmayacak, -özellikle eserlere dair olan kısımda- gerek yeni yapılmış çalışmalardan gerekse de yazma eser kütüphanelerinde gerçekleştirilen ilave çalışmalardan hareketle bilgilerde bazı güncellemeler yapılacaktır. Şunu da belirtmek gerekir ki burada bir önceki makalede olduğu gibi istifade edilen tüm kaynak bilgisinin sunulmaması, sadece birincil kaynaklar üzerinden meselelerin yazılması uygun görülmüştür. Konuya ve kaynaklara dair tafsilatlı bilgi için bahsi geçen makale incelenmelidir. Ayrıca bu bölüme dair yapılmış yeni çalışmalara başka bir örnek için bk. Oğuz Bozoğlu, *Kestelî ve Hâşiye 'ale'l-mukaddimâti'l-erba' İsimli Eseri: Tabkik ve Tablil* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 11-24.
- 5 Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınevi, 1971), 377. Franz Babinger, Kestelî'nin Bursa'nın Kestel ilçesinde doğduğu iddia etmektedir. Bk. Franz Babinger, "Kastallânî", *The Encyclopedia of Islam*, 3. Baskı, (Leiden.; E. J. Brill Yayınevi, 1997), 4/737.
- 6 Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, (Dımeşk: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993), 3:883. Bazen Hanefî ve Rûmî şeklinde de tavsif edilir. Bk. İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb min abbâri men zeheb*, nşr. Mahmûd el-Arnâvût (Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 1406/1986), 10/18; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 3/883; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-âriî esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn* (Lübnan: Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabî; 1951), 2/433.
- 7 Muhammed b. 'Ali eş-Şevkânî, *el-Bedru't-tâli' bimehâsin min karnî's-sâbi'*, (Beyrût: Dâru'l-Ma'ri-fe, 1250), 2/308; Muhammed el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâira bia'yâni'l-mietî'l-âşira*, nşr. Halîl Mansur (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1997), 1/174; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, 10/18.
- 8 Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 377.
- 9 Taşköprizâde Ahmed Efendi, *eş-Şekâiku'n-nu' mâniyye fi 'ulemâi'd-devleti'l-'osmâniyye*, nşr. Dârü'l-kitâbi'l-arabî (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1395/1975), 87-89; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâi-*

buradaki tahsili süresince Hızır Bey'in diğer mu'îd ve talebesi olan Hocazâde (ö. 893/1488) ve Hayâlî'den (ö. 875/1470[?]) de ilmî olarak oldukça istifade eder.¹⁰ Osmanlı'nın yanında Arapça ve Farsça öğrenir. Hem aklî hem de naklî ilimlerde kendini geliştirir. İleri derecede kelâm ve fıkıh donanımına sahip olur.

Kestelî Bursa'daki tahsilini tamamlayınca önce Mudurnu ve Dimetoka'daki medreselerde müderrislik yapar. Akabinde inşası tamamlanan Sahn-ı Semân medreselerinden birine tayin olur.¹¹ Buradaki eğitim faaliyetlerinden sonra Bursa, Edirne ve İstanbul'da kadılık görevinde de bulunan¹² Kestelî, Fatih Sultan Mehmet tarafından kazaskerlik görevine getirilir. Kazaskerlik görevinin Anadolu kazaskerliği ve Rumeli kazaskerliği şeklinde ikiye ayrılmasından sonra o Rumeli kazaskerliğine tayin olur. II. Bayezid'in (1481-1512) tahta çıkmasına kadar görevini sürdüren Kestelî, onun tahta çıkmasının ardından Rumeli kazaskerliğinden azledilir (886/1481)¹³ ve günlük 100 dirhem maaş ile¹⁴ vefatına kadar bir nevi emekliliğe (tekâ'ud) ayrılmış olur.¹⁵ Kestelî, 901/1496 senesinin Cemaziyelâhir ayında¹⁶ vefat eder ve Eyüp'te bulunan "Meyyit Kuyusu" denen bir yere defnolunur.¹⁷

İtikadî ve amelî olarak Mâtürîdî-Hanefî geleneğine bağlı olan Kestelî aklî ilimlerde –diğer pek çok Osmanlı âlimi gibi– özellikle Râzî (ö. 606/1210), Teftâzânî (ö. 792/1390) ve Cürçânî'nin (ö. 816/1413) çizgisini takip etmiştir. Muhtelif medreselerde eğitim faaliyetleri yürüten Kestelî'nin kaynaklarda zikredilen bazı meşhur talebeleri şunlardır: Kemalpaşazâde (ö. 940/1534), Cemâl Halîfe Karamânî (ö. 933/1526), Muhyiddin Muhammed b. Bahâuddin (ö. 952/1545) ve Cafer b. Tâcî Bey (ö. 921/1515).¹⁸

ra, 1/306-307; Âdil Nüveyhiz, *Mu'cemu'l-müfessirîn min sadri'l-İslâm ve hatte'l-'asri'l-bâzır*, 3. Baskı, (Beyrût: Müessesetü Nüveyhiz es-Sekâfiyyeti li't-Te'lifi ve't-Tercemeti ve'n-Neşri, 1409/1988), 2/668; Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/377.

10 Edirneli Mecdî Efendi *Şakâyık Tercümesi* (İstanbul: Dârü't-Tıbaatî'l-Amire, 1269/1853), 161.

11 Taşköprizâde, *Şekâik*, 87; Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vüsûl ilâ tabakâti'l-fihûl*, nşr. Mahmud Abdulkâhir el-Arnâvûtî (İstanbul: IRCICA, 2010), 5/477.

12 Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, 1/307.

13 Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, nşr. Nuri Akbayar (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 4/1125.

14 Taşköprizâde, *Şekâik*, 87-88, 126. Krş: Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/377; Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vüsûl*, 1/360; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, 1/307.

15 Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vüsûl*, 1/360.

16 Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vüsûl*, 3/360.

17 Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 377.

18 Taşköprizâde, *Şekâik*, 258; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, 1/174; İsmail E. Erünsal, "Tâcîzâde Cafer Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39/353. Tale-

Hızır Bey'in damatlığına layık görülmesi, Sahn-ı Semân'a müderris seçilmesi, önemli şehirlerde kadılık görevinin tevdi edilmesi, kazaskerlik makamına getirilmesi, Hocazâde gibi muasır âlimlerin takdirine mazhar olması¹⁹ ve de –geleceği üzere– hacim açısından küçük ancak fayda açısından büyük eserlere imza atması Kestelî'nin ilmî yetkinliğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Kaynaklarda ayrıca onun ilmi çok seven, vaktini en güzel şekilde değerlendirmeye çalışan, her halükarda hakkı söyleyen, dürüst, liyakate önem veren ve hayırsever bir karakterde olduğu da belirtilmektedir.²⁰

1.2. Eserleri

Kestelî hayatının büyük bir kısmını müderrislik, kadılık ve kazaskerlik gibi ilmî ve siyasî görevlerle iştigal ederek geçirdiği için eser telif etmeye çok fazla zaman ayıramamıştır.²¹ Bununla birlikte tespit edilebildiği kadarıyla Kestelî'nin çoğu küçük hacimli olmak üzere on bir adet eseri mevcuttur. Sadece ilk sırada incelenen eseri matbudur.

1) *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Akâid*. Bu eser, Mâtürîdî âlimi Necmeddîn Ömer en-Nesefî'nin (ö. 537/1142) akaide dair yazmış olduğu muhtasar bir metin üzerine Eş'ârî âlimi Sa'düddîn Mes'ûd et-Teftâzânî'nin (ö.792/1390) kaleme aldığı şerhin hâşiyesidir. Kestelî'nin en önemli ve meşhur eseri bu olup matbu halindeki tek eserdir.²²

2) *İ'tirâzâtü'l-Kestelî 'alâ ba'zi 'ibârâti's-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî fi Şerhi'l-Mevâkıf* (*Risâle fi işkâlâti Şerhi'l-Mevâkıf* veya *Risâle fi seb'ati işkâlât*). Bu eser, Seyyid Şerif Cürcânî'nin muhtelif konulara dair *Şerhu'l-Mevâkıf*'ta zikrettiği altı ibareye Kestelî tarafından yapılan eleştirileri içermektedir ki aşağıda tafsilatıyla incelenip tahkik edilecektir. Yazma eserin koleksiyon kayıtları şu şekildedir: Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Atıf Efendi, 1219, 145^a-147^b; 1570, 135^a-137^a; Esad

beleri hakkında daha fazla bilgi için ayrıca bk. Bozoğlu, *Kestelî ve Hâşiye 'ale'l-mukaddimâti'l-erba' İsimli Eseri: Tabkik ve Tablil*, 14-15.

19 Taşköprizâde, *Şekâik*, 89; krş: Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, 307.

20 Taşköprizâde, *Şekâik*, 89; Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vüsûl*, 3/360, 5/464; Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4/1125.

21 Taşköprizâde, *Şekâik*, 89; krş: Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, 307.

22 Muslihuddîn Mustafa el-Kestelî, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Akâid* (İstanbul: Dersâadet, 1326). 1-199. Kestelî'nin bu hâşiyesi merkezinde yapılan bir çalışma için bk. Fatih Akal, *Kestelî Muslihuddîn Mustafa b. Muhammed'in İtikâdî Görüşleri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 1-82.

Efendi, 3734, 61^b-62^b; Karaçelebizade, 330, 1^b-2^b; Murad Molla, 1826, 127^b-129^b; H. Hüsnü Paşa, 600, 90^a-91^a; Mehmed Nuri Efendi, 186, 60^a-63^b; İnebey Yazma Eser Ktp., Genel Kütüphane, 1429, 160^b-163^a; Köprülü Ktp., Mehmet Asım Bey, 721, 64^b-67^b; Kütahya Yazma Eser Ktp., Vahit Paşa, 572, 3 vr. [284^b-286^b]; Amasya Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Beyazıt, 578, 118^a-120^b; 1849, 210^b-213^b; Erzurum Yazma Eser Ktp., 543, 145^a-146^a.²³

3) *Risâle fî babsi'l-cibe (Risâle fî'l- işkâl veya Cevâb 'ani'l-ışkâl fî babsi'l-cibe)*. Bu eser, Muhammed b. Mübârek Şah'ın (ö. 784/1382'den sonra) Necmeddin el-Kâtibî'nin (ö. 675/1277) *Hikmetü'l-'ayn* adlı eseri üzerine yazmış olduğu şerh için Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin (ö. 816/1413) kaleme aldığı hâşiyede yer alan ve âlemin bir merkezinin olup olmadığının tetkik edildiği bir pasaja dairdir.²⁴ Yazma eserin koleksiyon kayıtları şu şekildedir: Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Ayasofya, 2350, 1^b-6^a; H. Hüsnü Paşa, 600, 94^b-95^b; İnebey Yazma Eser Ktp., H. Çelebi, 629, 19^a-19^b.²⁵

- 23 Kataloglarda Kestelî'nin bu eseri olduğu ifade edilen pek çok hatalı nüsha mevcuttur. Meselâ Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Lâleli, 3030/3, 23-26 ve Hacı Selim Ağa, 131/6, 90-93 demirbaş numarası ve varak aralığında bulunan iki nüsha, Kestelî'nin bu eseri olduğu şeklinde kaydedilmiştir. Hâlbuki bu eserlerin ikisi de *Hâzibi ecvibetün mine'l-Mu'allakâti's-Seb'ati el-mensûbe ilâ Mevlânâ el-mu'azzam [?] Muslihuddîn el-Kestelî* şeklinde bir başlığa sahip olup Kestelî'nin bu eserine bir reddiye mâhiyetinde kaleme alınan başkaca anonim ecvibe risâleleridir. Nitekim bu risâlelerde, Kestelî'nin mezkûr eserinde zikrettiği her bir mesele *kîle* (Cürcânî şöyle eleştirildi) şeklinde verilmekte, ardından da *ekûlu* (Kestelî'ye karşı şöyle derim) şeklinde cevaplar verilmektedir.
- 24 Âlemin merkezi problemi Fatih Sultan Mehmed'in dikkatini çeker ve Osmanlı ilim çevrelerinde bir dönem meşhur olan tartışma konularından birini teşkil eder. Bu tartışma hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İhsân Fazlıoğlu, "Evrenin Bir Merkezi Var Mıdır? Hocazâde'nin Onto-Geometrik Bir Araştırması", *Uluslararası Hocazâde Sempozyumu (22-24 Ekim 2010 Bursa) –Bildiriler–*, ed. T. Yücedoğru, O. Ş. Koloğlu, U. M. Kılavuz, K. Gömbeyaz (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2011), 271-275.
- 25 Süleymaniye Kütüphanesi'nin katalog tarama sisteminde Kestelî'nin bu eseri için, Amasya Yazma Eser Ktp., Beyazıt, 1021/7, 170^b-188^a şeklinde bir nüsha kaydı verilmektedir. Nüsha gör-sellerinin teknik arızadan dolayı okunmaya elverişli olmadığı için eser tam olarak incelenememiştir. Lakin incelenebildiği kadarıyla giriş cümleleri, yukarıda belirtilen nüshaların başlangıç cümlelerinden farklıdır. Ayrıca bu nüsha, varak ve satır sayısı bakımından diğer nüshalara oranla epeyce fazladır. Bu sebeplerden dolayı burada nüsha bilgisi verilememiştir. Bozoğlu ve Yıldırım, bu nüshanın Kestelî'nin bu eserinden farklı olarak *Hikmeti'l-'ayn* şerhi için Cürcânî'nin kaleme aldığı hâşiyenin başka bir hâşiyesi olduğunu, ayrıca yanlışlıkla *Risâle fî cibeti'L-kible* şeklinde kaydedildiğini ifade etmektedirler. Bk. Bozoğlu, *Kestelî ve Hâşiyeye 'ale'l-mukaddimâti'l-erba' İsimli Eseri: Tabkik ve Tablil*, 21; Yıldırım, *Kestelî'nin Es-Seb'ul-Mu'allaka ve Sinan Paşa'nın*

4) *Hâşiyetü's-suğrâ 'ale'l-mukaddimâti'l-erba' mine't-Telvîh (Hâşiyetü's-suğrâ 'alâ mebâhisi'l-hüsn ve'l-kubb fi't-Telvîh)*. Bu eser, Hanefî-Mâtürîdî âlimi Sadrüşşerîa'nın (ö. 747/1346) fıkıh usulüne dair telif ettiği *Tenkîbu'l-usûl* adlı eserine, yine kendisinin yazdığı *et-Tavzîh fi halli gavâmizi't-Tenkîh* adlı şerh için Teftâzânî'nin kaleme aldığı *et-Telvîh ilâ keşfi hakâ'iki't-Tenkîh* adlı hâşiyede “mukaddimât-ı erba'a” şeklinde bilinen meselenin incelendiği bahislere²⁶ dair olan bir hâşiyedir. Yani Kestelî'nin bu eseri bahsi geçen konuya dair Teftâzânî'nin mezkûr eserinde yer alan bir bölümün hâşiyesidir.²⁷ Yazma eserin koleksiyon kayıtları şu şekildedir: Beyazıt Yazma Eser Ktp., Veliyyüddin Efendi, 1005, 46^b-56^b; 2122, 21^b-35^a.; Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Murad Molla, 706, 1^b-18^a; Şehid Ali Paşa, 672, 1^b-15^b; Atıf Efendi, 1570, 151^b-164^b; Nuruosmaniye, 4994, 49^b-61^b; Ragıp Paşa, 1459, 86^b-89^a.

5) *Hâşiyetü'l-kübrâ 'ale'l-mukaddimâti'l-erba' mine't-Telvîh (Hâşiyetü'l-kübrâ 'alâ mebâhisi'l-hüsn ve'l-kubb fi't-Telvîh)*. Bu eser, bir önceki eser ile aynı mâhiyette olup ilgili meselenin biraz daha tafsilatıyla ele alındığı ikinci bir çalışmadır.²⁸ Yazma eserin koleksiyon kayıtları şu şekildedir: Beyazıt Yazma Eser Ktp., Veliyyüddin Efendi, 1005, 76^b-102^a; 2122, 64^b-86^b; Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Fatih, 1305, 1^b-27^a; Şehid Ali Paşa, 2844, 68^b-96^b; Laleli, 714, 39^b-61^a; Murad Molla, 706, 19^b-45^b; Ragıp Paşa, 1459, 100^a-114^a; Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., Bölge Yazma Eserler, 9242, 43^b-57^a.

6) *Risâle 'alâ evveli Şerhi'l-Vikâye fi kavlibi "Sâle ilâ mâ yutabbar"*. Bu eser, Burhânüşşerîa Ubeydullah el-Mahbûbî el-Buhârî'nin (VII-VIII./XIII-XIV. yüzyıl) Hanefî fıkına dair telif ettiği *el-Vikâye* adlı eser üzerine Sadrüşşerîa'nın kaleme

Ecvibetü Sinan Paşa 'Alâ Kestelî İsimli Risâleleri: Tabkik, Tercüme ve Tablil, 9. Lakin görülebildiği kadarıyla bu iki tez sahibi de Kestelî'nin cihetler hakkındaki risâlesinin *Hikmetü'l-'ayn* üzerine yazılan şerhin hâşiyesinin bir hâşiyesi olduğunu tespit edememiştir. Dolayısıyla bahsi geçen nüshanın Kestelî'nin aynı eser üzerine kaleme aldığı ikinci bir hâşiyeye olduğu iddiasına ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

26 Bahsi geçen eserlerin ilgili kısımları için üç eseri de içerisinde barındıran bir çalışma olarak bk. Sadrüşşerîa (ve Teftâzânî), *et-Tevzîh me'a'-Telvîh limetni't-Tenkîh fi usûli'l-fikh*, nşr. Zekeriya 'Umeyrât (Karaçi: Kadîmî Kütübhâne), 1/324-367.

27 Bahsi geçen konuya dair ayrıca bk. Asım Cüneyd Köksal, “İslâm Hukuk Felsefesinde Fiillerin Ahlâkîliği Meselesi –Mukaddimât-ı Erbaa'ya Giriş–”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 28 (2012): 1-43.

28 Bu eser yüksek lisans tezi olarak Bozoğlu tarafından tahkik ve tahlil edilmiştir. Bk. Bozoğlu, *Kestelî ve Hâşiyeye 'ale'l-mukaddimâti'l-erba' İsimli Eseri: Tabkik ve Tablil*, 69-132.

aldığı şerhte geçen ve abdesti bozan bir hususun tetkik edildiği bir pasaj²⁹ üzerine yazılan küçük hacimli bir hâşiyeye/ta'lîktir. Yazma eserin koleksiyon kayıtları şu şekildedir: Süleymaniye Ktp., Carullah, 847, 141^a-141^b; Nuruosmaniye, 4909, 71^{a-b}.

7) *Tefsîr-i Sûre-yi Yâsîn*. Bu eser, Yasin Sûresi'nin başlangıcından sonuna kadar tefsirini içeren Osmanlıca bir eserdir. (Tire Necip Paşa Ktp., Necip Paşa, 74, 80 vr.)

8) *Şerhu'r-Risâle fî işkâlâti Şerhi'l-Mevâkıf*. Bu eser, Kestelî'nin Cürcânî'nin *Şerhu'l-Mevâkıf*taki altı ibaresini eleştirmek amacıyla telif etmiş olduğu (ve bu makalede tahkik edilen) risâlesi için kendisi tarafından kaleme alınan bir şerhtir.³⁰

9) *Risâle fî tefsîri âyeti "fesubkan li esbâbi's-se'ir"*. Bu eser, Mülk Sûresi'nin on birinci ayetinde zikredilen "*Rahmetten uzak olsun o cehennemlikler!*" [Mülk 67/11] kısmının tefsirine dairdir.³¹

10) *Hâşiyeye 'alâ Şerhi'l-'Akâidi'l-'Adudiyye*. Bu eser, ünlü Eş'arî kelâmcısı Adudüddin el-Îcî'nin (ö. 756/1355) *el-'Akâidu'l-'Adudiyye* adlı eseri için Seyyid Şerîf Cürcânî'nin kaleme aldığı şerhin Kestelî'ye nispet edilen hâşiyesidir.³²

11) *Hâşiyeye 'alâ Hâşiyeti's-Seyyid eş-Şerîf 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntebâ*. Bu eser, Îcî'nin bir şerhi üzerine Cürcânî'nin yazmış olduğu bir hâşiyenin hâşiyesidir. Şöyle ki İbn Hâcib (ö. 646/1249) usûl-i fıkha dair mütekellim metoduyla *Müntehâ's-sûl (su'âl) ve'l-emel fî ilmeyi'l-usûl ve'l-cedel* adıyla bir eser telif eder. Daha sonra bu eseri *Muhtasarü'l-Müntebâ* ismiyle ihtisar eder. Îcî de bu muhtasar üzerine *Şerhu Muhtasari'l-Müntebâ* isminde bir şerh yazar. Cürcânî de Îcî'nin bu şerhi üzerine bir hâşiyeye kaleme alır.³³ İşte Kestelî'nin bu eseri, Cürcânî'nin bu hâşiyesinin bir hâşiyesidir.³⁴

29 Sadrüşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye*, nşr. Salâh Muhammed Ebü'l-Hâc (Amman: Müessesetü'l-Verrâk, 2006) 1/26-27.

30 Biyografik kaynaklarda Kestelî'ye nispet edilen bu eserin nüsha bilgilerine ulaşılamamıştır. Bk. Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/871; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 2/433.

31 Biyografik kaynaklarda Kestelî'ye nispet edilen bu eserin nüsha bilgilerine ulaşılamamıştır. Bk. Çelebi, *Süllemlü'l-vüsûl*, 3/360.; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 2/433.

32 Çelebi, Kestelî'nin bu mâhiyette bir eserinin olduğunu ifade etmektedir. Bk. Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1144. Lakin bu eserin nüsha bilgilerine ulaşılamamıştır.

33 Bu eserler hakkında daha fazla bilgi için bk. Hulusi Kılıç, "İbnü'l-Hâcib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/55-58.

34 Biyografik kaynaklarda Kestelî'ye nispet edilen bu eserin nüsha bilgilerine ulaşılamamıştır. Bk.

2. *İ'tirâzâtü'l-Kestelî 'alâ ba'zi 'ibârâti's-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî fî Şerhi'l-Mevâkîf* Adlı Risâlenin Özellikleri

Kısaca *Cürcânî eleştirisi* de diyebileceğimiz risâlenin gerek mevsûkiyetinin belirlenmesi gerekse de telif sebebi, üslubu ve kaynakları gibi teknik hususların incelenmesi burada önem arz etmektedir.

2.1. Risâlenin İsmi

Kestelî'nin bu eseri için meşhur biyografi yazarlarından (i) Taşköprizâde (ö. 968/1561) *Risâle yüzker fihâ seb' atü işkâlâtin 'ale'l-Mevâkîf ve şerbih* şeklinde,³⁵ (ii) Kâtip Çelebi (ö. 1067/1657) bir eserinde *Risâle fî seb' ati işkâlât*,³⁶ bir eserinde de *Risâle fihâ seb' atü eşkâlin 'ale'l-Mevâkîf*³⁷ şeklinde, (iii) Bağdatlı İsmail Paşa (ö. 1839-1920) *Risâle fî seb'i eşkâli'l-Mevâkîf* şeklinde, (iv) Bursalı M. Tâhir (ö. 1861-1925) ise *Mevâkîf'ın Yedi Maddesine Talikat* şeklinde³⁸ bir tesmiyede yahut nitelemde bulunmuştur.

Bu isimlendirmelerin ortak noktasında iki husus vardır: Birincisi bu eserin *Mevâkîf* ve şerhine dair olduğu, ikincisi de yedi müşkil meseleyi barındırdığıdır. Birinci hususun doğruluğunda herhangi bir problem söz konusu değildir ancak ikinci hususta bazı problemler vardır. Şöyle ki eserin tespit edilebilen tüm yazma nüshalarının muhtevasında yedi mesele değil, altı mesele yer aldığı görülmüştür. Nitekim aşağıdaki bölümde de açıklanacağı üzere Murad Molla nüshasının ferâğ kaydında da buna binaen eser adı olarak *temmeti's-sittetü'l-mu'allaka* şeklinde bir ibare mevcuttur. Dolayısıyla kaynaklarda yer alan *seb'a* (yedi) sayısı problemlidir.

Biyografik kaynaklarda eserin yedi meseleyi barındırdığının ifade edilmesi muhtelif sebeplerden kaynaklanmış olabilir. Örnek vermek gerekirse şu üç sebep

Kâtip Çelebi, *Süllemü'l-vüsûl*, 3/360; a.mlf., *Keşfü'z-zunûn*, 2/1857; Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4/1125; Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/377. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nin katalog tarama sisteminde, bu eser için bazı nüsha bilgileri verilmiştir lakin yapılan araştırmalar neticesinde bu nüshalarda Kestelî'nin hâşiyesine rastlanılamamıştır. Örneğin bu eser için Süleymaniye Yazma Eser Ktp., H. Hüsnü Paşa, 1189, 71 vr. ve Kastamonu Yazma Eser Ktp., 2018, 99 vr. şeklinde iki nüsha bilgisi yer almaktadır lakin bu eserler bizzat Cürcânî'nin hâşiyesidir, Kestelî'nin hâşiyesi değildir.

35 Taşköprizâde, *Şekâik*, 89.

36 Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1884.

37 Çelebi, *Süllemü'l-vüsûl*, 3/360.

38 Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/377.

dile getirilebilir: Birincisi, Kestelî'nin yedi işkâle dair başka bir eserin bulunması; ikincisi, nüsha başlıklarında bulunan *sitte* (سِتَّة) kelimesi ile *seb'a* (سَبْعَة) kelimesinin eski yazım üslubuna veya imlâsına göre birbirlerine benzer olmalarından dolayı karıştırılmış olması; üçüncüsü ise risâledeki meselelerin hatalı sayılmış olma ihtimalidir. Birinci ihtimal -kanıtlayıcı herhangi bir malumat bulunmadığı için- biraz zayıf gözükmektedir. Diğer iki ihtimale gelince, biyografi yazarlarının ilklerinden olup özellikle Osmanlı dönemi âlimleri hususuna diğer yazarların kendisinden çokça istifade ettikleri Taşköprizade'nin bu iki sebepten ötürü hatalı bir kayıta bulunmuş ve diğer kaynakların da -bizzat eseri incelemeksizin- onu referans almış olması mümkündür. Daha da ötesi bu hatalı tesmiyenin galat-ı meşhûr kabilinden devam ettirilmesi de imkân dâhilindedir.³⁹

Netice olarak Kestelî bu risâlede Cürcânî'nin muhtelif konulara dair *Şerhu'l-Mevâkıf*'ta zikrettiği altı ibaresine veya görüşüne itirazda bulunmaktadır. Tüm bu arka plandan hareketle risâlenin tam isminin *Î' tirâzâtü'l-Kestelî 'alâ ba' zi 'ibârâti's-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî fi Şerhi'l-Mevâkıf* şeklinde konulması uygun görülmüştür. Bununla birlikte *Risâle fi işkâlâti Şerhi'l-Mevâkıf* şeklinde daha mücmel bir tesmiyede yahut *Î' tirâzâtü'l-Kestelî 'alâ sitti 'ibârâti's-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî fi Şerhi'l-Mevâkıf* şeklinde daha müşahhas bir tesmiyede bulunulması da mümkündür. Lakin burada bu iki tesmiye arasında bulunan ve müsem mânın mâhiyetine dair kâfi miktarda bilgilerin zihinde canlanmasını sağlayacak mezkûr tesmiyenin kullanılması daha münasip görülmüştür.

2.2. Risâlenin Müellife Nispeti

Bu risâlenin Kestelî'ye aidiyetinde herhangi bir problem söz konusu değildir. Nitekim (i) bir önceki başlıkta geçtiği üzere pek çok biyografik kaynaktan eserin Kestelî'ye nispet edilmesi, (ii) aşağıda geleceği üzere (tespit edilen tüm) yazma nüsha-

39 Bu hususa dair farklı bir yaklaşım daha mevcuttur. Yıldırım, Kestelî'nin dördüncü itirazını tek bir kısım değil, iki ayrı kısım olarak değerlendirmiş ve böylece itirazları yediye tamamlamıştır. Bk. Yıldırım, *Kestelî'nin Es-Seb' ul-Mu' allaka ve Sinan Paşa'nın Ecvibetü Sinan Paşa 'Alâ Kestelî İsimli İsimli Risâleleri: Tabkik, Tercüme ve Tablil*, 82-87, 38-39. Ancak bu yorum, risâlenin insicamı ve üslubu açısından uygun gözükmemektedir. Zira Kestelî risâlede altı temel meseleyi ele alır ve bu meselelere değişik açılardan itirazlarda bulunur. Bu itiraz açılarından birinin müstakil bir kısım olarak değerlendirilmesi uygun değildir. Ayrıca Kestelî'nin benimsediği *kâle-ekûlu* şeklindeki yöntem de dikkate alınır, dördüncü itirazın yeknesak olarak değerlendirilmesinin daha tercihe şayan olduğu görülür.

ların ferâğ kayıtlarında eserin sarahaten Kestelî'ye nispet edilmesi ve (iii) Kestelî'nin çağdaşı olan Vefâî Sinan Paşa (ö. 891/1486) ile bazı âlimlerin onun bu eserine red-diye mâhiyetinde risâleler kaleme almaları bunu ortaya koymaktadır.

2.3. Risâlenin Telif Sebebi

Kestelî risâlenin mukaddimesinde risâleyi kaleme alma sebebini şu şekilde beyan etmiştir: “*Mevâkıf* ve şerhi ile iştilal ettiğimiz esnada kâsır zihnimize doğan bazı şeyleri burada zikretmek istedik. Bunu da beni buna sevk eden bir maksat ile bunu üzerime zorunlu kılan bir emir sebebiyle gerçekleştirdim.”⁴⁰ Risâlenin Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi ile Kütahya Yazma Eser Kütüphanesinde yer alan nüshalarının hâmişlerinde risâlenin telif sebebine dair daha açık bilgiler yer almaktadır. Oradaki bilgilere göre Kestelî bir gün II. Bayezid Han'ın yanında övünerek “Benim Seyyid Şerif'in *Mevâkıf* şerhindeki ibarelerine dair bir takım suallerim var ve ben, benden başka hiç kimsenin bulmadığı/bilmediği şeyleri buldum/bildim (*esabtü*).” der. Bunun üzerine sultan kendisine bunları yazmasını emreder.⁴¹ Binaenaleyh Kestelî emre iltizâmen bu risâleyi kaleme alır. Nitekim risâlenin mukaddimesinde zikrettiği “bunu üzerime zorunlu kılan bir emir sebebiyle” ibaresinden de muhtemelen bu durumu kastetmiştir.

Buradan hareketle risâlenin telif sebebine dair şöyle bir değerlendirmede bulunulabilir. Kestelî'nin kelâm ve felsefe ile iştilal ettiği ve derin meselelerde kafa yorduğu bilinen bir husustur. Bu kabilden olmak üzere ve tahkik metodu uyarınca *Şerhu'l-Mevâkıf*'i müzakere ederken (belki de tedris ederken) bazı hususların –kendisine göre– problemlili olduğunu tespit etmiştir. Bu tespit faaliyeti –önemli olmasının yanında– Kestelî açısından oldukça heyecan verici olsa gerektir. Zira

40 Muslihuddin el-Kestelî, *İ'tirâzâtü'l-Kestelî 'alâ ba'zi 'ibârâti's-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî fi Şerhi'l-Mevâkıf* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Murad Molla, 1826), 127^b.

41 Kestelî, *el-İ'tirâzât* (İstanbul: Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Mehmet Asım, 721), 64^b; Kütahya Yazma Eser Kütüphanesi, Vahit Paşa, 573), 2 vr. Buradaki bilgilerin devamında Sultan II. Bayezid'in Sinan Paşa'ya da bu suallere cevap vermesini emrettiği ve onun da bu emre icabet ettiği belirtilmektedir. Nitekim yukarıda Kestelî'nin bu eserine dair zikredilen nüsha bilgilerinin çoğunda Kestelî'nin risâlesinin akabinde Sinan Paşa'nın ecvibesi yer almaktadır. Örnek için bk. Vefâî Sinan Paşa, *Ecvibetü Sinân Paşa 'an I'tirâzâtü'l-Kestelî* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Atıf Efendi, 1570), 191^a-192^b; (Esad Efendi, 3734), 62^b-63^a; (Karaçelebizade, 330), 2^b-3^b; Köprülü Ktp., Mehmet Asım Bey, 721, 67^b-68^a; (Kütahya Yazma Eser Ktp., Vahit Paşa, 573), 2 vr.; Erzurum Yazma Eser Ktp., 543), 146^b.

es-*Seyyidü's-Sened* nâmıyla meşhur olan ve hata edip etmeyeceği noktasında dahi çeşitli tartışmaların cereyan ettiği⁴² bir âlimin yetkin olduğu bir sahada bazı hatlarda bulunduğu ortaya koymak dolaylı olarak bunu gerçekleştiren kişinin ilmi derinliğini göstermesi açısından da dikkat çekicidir. Dolayısıyla Kestelî'nin sultanın yanında bunu dile getirmesi (hatta övünmesi) tabii bir durum olarak karşılanmalıdır. Aynı şekilde sultanın ona telif emri vermesi de gayet tabii bir durumdur. Şu kadarı da var ki zaten emir vaki olmasa dahi Kestelî'nin böyle bir çalışmada bulunması da beklenmeyecek bir durum değildir. Hâsıl-ı kelâm bu olaylar muvacehesinde böyle bir risâle vücuda gelmiştir.

2.3. Risâlenin Üslubu ve Kaynakları

Kestelî risâlede maddeler halinde, *kâle-ekûlu* şeklinde bir üslup takip etmiştir. Şöyle ki *kâle* diyerek evvelâ *Mevâkıf*'tan, sâniyen de *Şerhu'l-Mevâkıf*'tan alıntı yapmakta (bazen doğrudan *Şerhu'l-Mevâkıf*'tan alıntı yapmakta), akabinde de *ekûlu* diyerek Cürcânî'nin ibaresine (veya görüşüne) gerekçeleriyle birlikte itirazlarda bulunmaktadır. Daha sonra da kendisine göre doğru olanın ne olduğunu yine gerekçeleriyle birlikte ortaya koymaktadır.

Kestelî'nin bazen tenkidî suallerde bulunduğu da vakidir. Nitekim bazı nüshalarda risâlenin *Usûletü (Es'iletü) Kestelî* şeklinde anılması da muhtemelen buradan kaynaklanmaktadır.⁴³ Ayrıca tenkidî suallerin münazara ilminde itiraz anlamına geldiği de göz önünde bulundurulduğunda bu tesmiyenin çok da farklı bir durumu ifade etmediği izahtan varestedir.

Risâlede *Mevâkıf ve Şerhu'l-Mevâkıf* temel kaynaklardır. Bunların hâricinde -aşağıda tafsilatıyla açıklanacağı üzere- bir yerde İbn Sinâ'nın (ö. 428/1037) *eş-Şifâ*'sından bir yerde de Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf*'ından alıntıda bulunmaktadır.

42 Bu tartışmalara dair daha fazla bilgi için bk. Arıcı, "Bir 'Otorite' Olarak Seyyid Şerif Cürcânî ve Osmanlı İlim Hayatındaki Yeri" *İslâm Düşüncesinde Süreklilik ve Değişim Seyyid Şerif Cürcânî Örneği*, 75-79.

43 Örnek için bk. Kestelî, *el-İ' tirâzât* (Erzurum: Erzurum Yazma Eser Kütüphanesi, 543), 146^a.

3. *İ'tirâzâtü'l-Kestelî 'alâ ba'zi 'ibârâti's-Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî fî Şerhi'l-Mevâkıf* Adlı Risâlenin Muhteva Analizi

Kestelî risâlede Cürçânî'yi şu altı meselede benimsediği görüşlerden ve onlara dair sarf ettiği ibarelerinden dolayı tenkit eder: Mutlak ilmin tarifi, yeniden diriltme (i'âde), varlık-mâhiyet ilişkisi, bilkuvve harâret, cüz-i lâ yetecezzâ ve suyun küresel mâhiyeti. Risâle bu itirazlardan ve itirazların izahlarından müteşekkildir.

3.1. Mutlak İlmin Tarifi

Kestelî'nin ilk itirazı, *Şerhu'l-Mevâkıf*'in mukaddime bahislerine dair olan birinci mevkîfının,⁴⁴ bilginin tarifine dair olan ikinci mersadı içerisinde ele alınan bir hususa daırdır. Şöyle ki bu mersadda müellif İcî bilginin bedihî olup olmadığı, bunun bir uzantısı olarak da tarifinin yapıpı yapılamayacağı noktasındaki tartışmalara yer vermektedir. İcî bu minvalde mutlak bilginin tarifine dair üç temel görüşün bulunduğunu ifade eder ve gerekçeleriyle birlikte bunları izah eder.⁴⁵ Şârih Cürçânî de İcî'nin bu husustaki ibarelerini daha vazıh hale getirip tahlilini yapar.⁴⁶ Kestelî ise Cürçânî'nin bu bağlamda zikrettiği bir ibareye itiraz eder.

Daha ayrıntılı bir şekilde ifade etmek gerekirse Kestelî'nin itirazı, mutlak ilmin tarifi hususundaki üç görüşten ilkinin ele alındığı ve tahlil edildiği kısım ile alakalıdır. Şöyle ki İcî'nin belirttiğine göre mutlak ilmin tarifi hususundaki birinci görüş Fahreddin Râzî'ye (ö. 606/1210) aittir. Râzî, mutlak ilmin tasavvurunun zaruri olduğunu iddia etmektedir. Onun bu hususta ileri sürdüğü en temel gerekçelerden biri şu şekildedir: Her insanın kendi varlığına, yani mevcut olduğuna dair olan bilgisi zorunludur. Bu bilgi, özel (hâs) bir bilenene taalluk eden özel bir bilgidir. Mutlak bilgi değil, hususî yahut mukayyet bir bilgidir. Mutlak bilgi ise bu özel bilginin bir parçasıdır. Zira mukayyet bilgi mutlak bilginin altında yer aldığından dolayı mutlak bilgi, mukayyet bilginin mahiyetine dâhil olup onun zatî parçasını teşkil etmektedir. Böylece mukayyet bilgi bütün, mutlak bilgi de onun bir parçası

44 *Şerhu'l-Mevâkıf*'in konu sistematığı ve temel başlıklarında genel olarak şöyle bir sıralama vardır: (i) Mevkîf (bölüm, ünite), (ii) Mersad (konu, birinci alt başlık), (iii) Maksat (mesele, ikinci alt başlık), (iv) Mebhas (bahis, muhtelif alt başlıklar).

45 Adudüddîn el-İcî, *el-Mevâkıf fî 'ilmi'l-keîâm* (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, ts.), 9-11.

46 Seyyid Şerîf el-Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, thk. Mahmûd Ömer ed-Dimyâtî (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1419/1998), 1/68-94.

konumunda olmuş demektir. Parçanın bilgisi de bütünüün bilgisinden önce geleceğinden ötürü, yani bütünü bilmek için öncelikle onun bilinmesi gerektiğinden dolayı mutlak bilgi mukayyet bilgiden daha önce hâsıl olmalıdır. Ayrıca sonra olan zorunlu ise, ondan önce olanın da evleviyetle zorunlu olması gerekir. Netice olarak, herkeste zorunlu olarak vaki olan “kendi varlıklarının bilgisi” zorunlu ise mutlak bilginin de zorunlu olması gerekir ki varılmak istenen netice de budur.⁴⁷

Daha sonra Îcî Râzî'nin bu gerekçesini tenkit ederek cevaplandırır. Bu hususta şunları kaydeder: Bahsi geçen örnekte zorunlu olan şey, her bir kimsede kendi varlığına dair tikel bir bilginin hâsıl olmasıdır. Bu hâsıl oluş, o tikel bilginin ne tasavvurudur ne de onun tasavvurunu gerektirecek bir şeydir. Yani insanlarda kendi varlıklarının bilgisinin hâsıl olması, onların bu bilgiyi tasavvur ettikleri anlamına gelmemektedir. Zira insanlarda pek çok tikel bilgi mevcuttur lakin onlara dair tasavvurları, yani mahiyetlerini oluşturan parçaların tetkik edilmesi söz konusu değildir. Netice olarak tikel bir bilginin hâsıl olması mutlak bilginin tasavvurundan farklı bir şeydir ve zorunlu olarak herhangi bir tasavvuru gerektirmediği gibi mutlak bilginin tasavvur edilmiş olmasını da gerektirmez.⁴⁸

Görüldüğü üzere Râzî, tikel bir bilginin hâsıl olması ile onun mâhiyetinin tasavvurunu eşdeğer görerek bu bilginin zorunlu olarak hâsıl olmasından hareketle mutlak bilginin de zorunlu olması gerektiği neticesine varmıştır. Îcî ise bir bilginin hâsıl olmasının o bilginin mâhiyetini tasavvur etmekten farklı bir şey olduğunu ileri sürerek mutlak bilginin tasavvurunun zorunlu olmadığını ifade etmiş ve Râzî'nin bu gerekçesine itiraz etmiştir.

Bunun akabinde Cürçânî Râzî'nin argümanına Îcî'nin vermiş olduğu bu cevaptan farklı olarak şöyle alternatif bir cevabın da verilebileceğini ifade etmiştir:

“Bu görüşün şu şekilde cevaplanması da mümkündür: Bahsedilen argümanın geçerli olabilmesi için [i] bilginin, altına giren fertler için zatî bir parça olması ve [ii] bu fertlerden birinin de künhüyle [yani tüm bileşenleri ile] bedihî olarak tasavvur edilmiş olması gerekmektedir. Lakin bu ikisi de doğru değildir (*vekilâhumâ memnû'ân*).”⁴⁹

47 Îcî, *el-Mevâkıf*, 9.

48 Îcî, *el-Mevâkıf*, 9.

49 Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 1/70.

Bu cevabın önceki cevaptan ayrıştığı nokta şudur: Birinci cevabın temelinde bir şeyin husulü ile tasavvurunun farklı şeyler olduğunu ispat vardır. Netice olarak da Râzî'nin örneğindeki tikel bilginin hâsıl olduğu lakin tasavvur edilmediği ve tasavvurunun da zorunlu olarak gerekmeyeceği ifade edilir. Cürçânî'nin bu cevabında ise husul ile tasavvurun farklı şeyler olduğunu ispat yoktur. Bilakis bu husus müsellemler kabul edilmiş ve mutlak bilginin zorunlu olarak elde edilmesi için iki şart (zâtî oluş ve ferdinin tasavvuru) ileri sürülmüştür. Râzî'nin bahsettiği tikel bilgi örneğine bu cevap tatbik edilirse şöyle denir: İnsanlarda bulunan “varlıklarının bilgisi” mutlak bilgin zorunlu olarak tasavvur edildiği sonucunu vermez. Zira mutlak bilgi, bu tikel bilginin zâtî bir parçası değildir. Ayrıca bu tikel bilgi de bedihî olarak künhüyle tasavvur edilmiş değildir.⁵⁰

İşte Kestelî'nin risâledeki ilk itirazı Cürçânî'nin bu alternatif cevap önerisi ile alakalıdır. Kestelî'ye göre bu cevap Râzî'nin iddiasını nakzetme hususunda kâfi olmayıp nakıstır. Şöyle ki şayet Râzî tikel bilginin hem hâsıl hem de tasavvur edilmiş olduğunu iddia ederse, bu tikelin tümeli konumunda olan mutlak bilgi de –ister zâtî olsun isterse olmasın– zorunlu olarak elde edilecektir. Çünkü tikel-tümel ilişkisinde zâtî olup olmamak önemli değildir. Tikelin tasavvuru her daim tümeli verir. Diğer bir ifade ile “Bir şeyin hakikatının onun zatından ayrı olması nasıl düşünülebilir? Yine o şeyden, lazımları nasıl ayrılabilir?”⁵¹ Netice olarak Kestelî'ye göre Cürçânî'nin cevabında bazı açık yönler veya doğru olmayan uzantılar bulunmaktadır. Bundan dolayı da müellif İcî bu şekilde bir cevabı tercih etmemiştir.

3.2. Yeniden Diriltmeyi (*İ'âde*) İnkâr Edenlerin Şüphelerinin Reddi

Kestelî'nin ikinci itirazı, *Şerhu'l-Mevâkıf*'in mukaddime bahislerine dair olan birinci mevkıfının nazara tahsis edilen beşinci mersadının marifetullah hakkındaki nazara ait olan altıncı maksadı içerisinde ele alınan bir hususa dairedir. *Mevâkıf* sahibi İcî burada temelde marifetullah hakkındaki nazarın vâcip olup olmaması ile şayet vâcip ise bu vücûbun aklen mi yoksa naklen mi sabit olduğu hususlarını tetkik etmektedir. Onun belirttiğine göre nazarın vâcip olduğu hususunda Mu'tezile ile Eş'arî-

50 İlgili yerler hakkında daha fazla bilgi ve tahlil için bk. Hasan Çelebi el-Fenârî, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mevâkıf* (*Şerhu'l-Mevâkıf* içerisinde), thk. Mahmûd Ömer ed-Dimyâtî, 1/68-70; Abdülhakîm b. Şemseddin Muhammed es-Siyâlkûtî el-Lâhûrî, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mevâkıf* (*Şerhu'l-Mevâkıf* içerisinde), thk. Mahmûd Ömer ed-Dimyâtî, 1/68-70.

51 Kestelî, *el-İ'tirâzât* (Murad Molla, 1826), 127^b.

ler müttefiktir lakin bu vacipliğin nasıl sabit olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Eş'arîler'e göre marifetullah hakkında nazar naklen vâcip iken Mu'tezile'ye göre aklen vaciptir. İşte bu maksaddaki meseleler bu iki mezhebin görüşleri, gerekçeleri ve tenkitleri etrafında ele alınmaktadır.⁵²

Îcî bu bağlamda Eş'arîlerin "Marifetullah icmâ ile vaciptir. Bu ancak nazar ile tamamlanabilir. Vacibin ancak kendisi ile tamamlanabildiği şey de vaciptir" şeklindeki argümanını zikreder.⁵³ Hemen akabinde de buna birtakım itirazların (*işkâlât*) yapıldığını ifade eder ve maddeler halinde bunları ayrıntısıyla ele alarak cevaplandırır. Bu itirazların onuncusu, nazarın vâcip olmadığını, bilakis haddi zatında Hz. Peygamber (sas) tarafından yasaklanmış bir faaliyet olduğunu ifade etmektedir. Bunun bir gerekçesi olarak da Allah'ın zâtı, sıfatları, filleri ve diğer itikadî ve kelâmî meseleler hususunda nazar etmenin bidat olduğu ileri sürülmüştür. Zira ne Hz. Peygamber (sas) ne de ashâb-i kiram (r.a) nazarla uğraşmıştır. Buna dair bir nakil söz konusu değildir. Dolayısıyla dinde olmayan bir şeyin ihdas edilmesinin merdût olması hasebiyle marifetullah ve benzeri hususlarda nazar etmek kesinlikle vâcip olamaz.⁵⁴

Îcî bu gerekçeye temelde şöyle cevap verir: Bu meselelerde nazarın bidat olduğu kabul edilemez. Zira gerek Hz. Peygamber (sas) gerekse de sahabîlerin tevhid, nübüvvet ve buna müteallik meselelerde delilleri araştırdıkları ve bunları Mekkeli müşrikler başta olmak üzere tüm inkârcılara karşı kullandıkları tevatürle nakledilmiştir. Ayrıca Kur'ân-i Kerîm de bu itikadî meseleler hususunda sayısız deliller mevcuttur. Nitekim "Kelâm kitaplarında zikredilen şeyler esasen Kitab'ın dile getirdiklerinden oluşan denizden sadece bir damla mesabesindedir."⁵⁵

Îcî'nin ibarelerini vuzuha kavuşturma bağlamında açıklamalarda bulunan Cür-cânî onun verdiği bu cevabı somut hale getirme ve ilave delillerle destekleme adına muhtelif âyetleri serdeder ve onların kelâmî konularla irtibatını ortaya koymaya çalışır. Bu minvalde yaratılışa delil olarak bazı âyetler zikrettikten sonra yeniden dirilişe (*i'âde*) örnek bir delil olan ve çürümüş kemiklerin dirtilmesini mümkün görmeyenlere cevap mâhiyetindeki "De ki: Onları ilk başta kim yaratmış ise yine O diriltecektir."⁵⁶ âyetini zikreder. Cür-cânî'nin belirttiğine göre bu âyet yeniden

52 Îcî, *el-Mevâkıf*, 28-32.

53 Îcî, *el-Mevâkıf*, 29.

54 Îcî, *el-Mevâkıf*, 30.

55 Îcî, *el-Mevâkıf*, 30.

56 Yasin 36/79.

diriltmenin mümkün olduğu hususunda kelâmcıların en temel dayanağıdır. Zira kelâmcılara göre yeniden diriltme, ilk kez yoktan var etme gibidir. Bir şeyin hükmü, denginin de hükmüdür. Dolayısıyla yoktan var etmeye kâdir olan Allah, yeniden diriltmeye de kâdirdir.⁵⁷

Daha sonra Cürcânî zikrettiği bu âyetin yeniden dirilişi inkâr edenlerin iki temel şüphesini nakzettiğini bildirir. Birincisi bedenlerin ve organların parçalarının birbirine karışmış olduğundan hareketle bunların temyizinin mümkün olmadığı iddiası, ikincisi de canlılık için bedenin yaş olması gerektiğinden hareketle oldukça kuru vaziyette bulunan çürümüş kemiklere hayat verilemeyeceğidir. Allah Teâlâ bu ve sonrasındaki (Yasin 36/79-80) ayetlerde a) her şeyi bilen olduğunu, dolayısıyla da birbirine karışmış parçaları bilip temyiz edebileceğini ve b) yemyeşil bir ağaçtan ateşi var etmenin kuru kemiğe hayat vermekten daha zor olduğunu, buna kâdir olanın kuru kemiklere hayat vermeye de evleviyetle kâdir olacağını ifade etmiştir.⁵⁸

Cürcânî bunun akabinde yeniden diriltmeyi inkâr edenlerin meşhur başka bir şüphelerinin de bulunduğunu ifade etmiştir. O da yeniden diriltmenin bu âlemin yok edilmesini ve başka bir âlemin yaratılmasını içerir. Oysa bu, filozoflara göre kabul edilebilir bir şey değildir. Zira felsefe kitaplarında açıklanan pek çok esas ile bağdaşmamaktadır. Daha sonra Cürcânî yukarıda zikrettiği âyetin devamında gelen “Gökleri ve yeri yaratan (Allah) onların benzerlerini yaratmaya kâdir değil midir? Elbette kâdirdir. O her şeyi yaratan ve bilendir.”⁵⁹ âyetine işaret ederek bu şüphenin de Kur’ân’da cevaplandığını şu şekilde ifade eder:

“Bu şüpheyeye de şöyle cevap vermiştir: İnkârcı kimse, Allah’ın göklerin ve yerin yaratıcısı olduğunu kabul ettiğinde, O’nun bunları yok etmeye de kâdir olduğunu kabul etmesi gerekir. Zira herhangi bir vakitte yokluğu kabul edebilen bir şeyin bütün vakitlerde yok olması mümkündür. Yine başka bir âlemin var edilmesini de kabul etmesi gerekir. Çünkü bir şeye kâdir olan, hiç şüphesiz onun misline de kâdirdir.”⁶⁰

57 Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 1/270-271.

58 Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 1/271. Ayrıca bk. Hasan Çelebi, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mevâkıf*, 1/271; Siyâlkûtî, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mevâkıf*, 1/271.

59 Yasin 36/81.

60 Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 1/271.

İşte Kestelî'nin risâledeki ikinci itirazı Cürcânî'nin bu ibaresi ile alakalıdır. Kestelî Cürcânî'nin işarette bulunduğu âyeti eksik yorumladığını düşünmektedir. Şöyle ki Cürcânî'nin ibaresine göre bu âyet sadece filozofların ileri sürdüğü bu âlemin yok edilişi ile başka bir âlemin var edilişinin mümkün olmadığı şeklindeki itirazlarına cevap vermektedir. Yani onun ibarelerinde âyette sadece göklerin ve yerin yeniden var edilmesi mevzu bahis edilmektedir. Hâlbuki bu âyet yukarıda belirtilen çürümüş kemiklerin diriltilemeyeceği şeklindeki itiraza da cevap vermektedir.⁶¹

Kestelî'ye göre Cürcânî'nin belirttiği âyetin şüpheyeye cevap verme ciheti de problemlidir. Zira herhangi bir vakitte âlemin yok olduğu kabulünden hareketle tekrar yok olmasının mümkün olduğu neticesine varılmıştır. Hâlbuki filozoflar âlemin hiçbir zaman madûm vaziyette olmadığını bilakis zamansal olarak kadim, yani her daim mevcut olduğunu iddia etmektedirler. Dolayısıyla bu âyetin onların itirazlarını kâmil manada defettiğini ileri sürmek isabetli değildir. Onların itirazları ancak benimsemiş olduğu esasları iptal etmek ile defedilebilir.⁶²

Kestelî bu âyetin muhataplarının âlemin hudusunu kabul eden Mekkeli kâfirler olduğu ileri sürülse dahi yine de Cürcânî'nin bu ibaresinin problemliliğini düşünür. Çünkü Cürcânî, felsefe kitaplarındaki temellendirmelere (*usûl*) dayanarak yeniden diriltmenin inkâr edildiğini ifade etmiştir. Hâlbuki Mekkeli kâfirler bu temellendirmelere dayanmamakta, bilakis âlemin hâdis olduğunu kabul ederek bunlardan bir kısmını reddetmektedirler.⁶³

3.3. Varlığın (*Vücûd*) Mâhiyete Zait Olduğu İddiasının Tenkidi

Kestelî'nin üçüncü itirazı, *Şerhu'l-Mevâkıf*'in 'umûr-i 'âmme bahislerine dair olan ikinci mevkîfının varlık (*vücûd*) ve yokluk (*adem*) konusuna tahsis edilen birinci mersadının varlık ve mâhiyet ilişkisinin incelendiği üçüncü maksadının içerisinde yer alan, varlığın mâhiyet üzerine zait olduğu iddiasının tetkik edildiği bir pasaja dairedir. Şöyle ki bu maksada "Varlık mâhiyetin kendisi midir, parçası mıdır yoksa ona zait bir şey midir?" şeklinde bir başlık koyan İcî burada üç temel görüşün bulunduğunu ifade eder ve sırasıyla (i) varlığın mutlak mânada, yani hem vâcip hem de mümkün varlıkta mâhiyetin aynı olduğunu, (ii) varlığın sadece mümkünde

61 Kestelî, *el-İ' tirâzât* (Murad Molla, 1826), 127^b-128^a.

62 Kestelî, *el-İ' tirâzât* (Murad Molla, 1826), 128^a.

63 Kestelî, *el-İ' tirâzât* (Murad Molla, 1826), 128^a.

mâhiyete zait olup vâcipde onun aynı olduğunu ve (iii) varlığın hem vâcipde hem de mümkünde mahiyete zait olduğunu düşünenlerin görüşlerini ve argümanlarını tahkik üzere tetkik eder.⁶⁴ Cürçânî de bu bahisleri tafsilatıyla şerh eder.⁶⁵

İşte bu bağlamda üçüncü görüşün gerekçeleri ele alındığı sırada, varlığın mümkünde mâhiyete zait olduğunu iddia edenlerin dördüncü gerekçeleri –Kestelî'nin aktardığına göre– Cürçânî tarafından şu şekilde ifade edilir:

“Varlığın mâhiyete zait oluşuna şu şekilde delil getirildi: Eğer varlık mâhiyete zait olmazsa ya onun kendisi olur ya da onun bir parçası olur. Zira varlığın mâhiyetten olumsuzlanması mümkün değildir. Buna şu şekilde cevap verildi: Varlığın bizzat kendisi yokluğu kabul eder. Şöyle ki mâhiyet ortadan kalkınca vücudu da ortadan kalkar. Aynı şekilde mâhiyetin vücudu onun aynı olduğu durumda da mahiyetin ortadan kalkması mümkündür.”⁶⁶

Kestelî risâlede üçüncü olarak Cürçânî'nin bu ibaresine itiraz etmiştir. O öncelikle mevcudun iki çeşit olduğunu belirtir. Birincisi zatıyla var olan mevcut, ikincisi de başka bir mâna vesilesi ile var olan mevcuttur. Birinciden vücudu nefyetmek mümkün değildir. Zira o takdirde ortada mevcut kalmaz. Lakin ikinciden vücudu, yani bahsi geçen mânayı nefyetmek mümkündür. Zira bu mâna zaten haddi zatında yoktur, başkasına ilişince ortaya çıkmaktadır.⁶⁷

Kestelî bunu vazettikten sonra asıl itiraz noktasına gelir. Ona göre Cürçânî'nin, vücudun mahiyete zait olduğu iddiasını tenkit edenlere nispetle zikrettiği, vücudun mahiyetin aynı olduğu durumda da mâhiyetin ortadan kalkabileceği şeklindeki sözün mutlak mânada doğru olmadığını belirtir. Zira ona göre “Bir şey zatının aynı olan vücut ile var olmuş ise o asla 'ademi kabil olamaz.” Yani bu durumdaki mevcut, yukarıda izah edildiği üzere, zatıyla var olan mevcut kategorisindedir ki onun vücudu ondan nefyedilemez.⁶⁸

64 İcî, *el-Mevâkıf*, 47-52.

65 Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 2/127-169. Ayrıca bk. Hasan Çelebi, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mevâkıf*, 2/127-169; Siyâlkûtî, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mevâkıf*, 2/127-169.

66 Kestelî, *el-İ'tirâzât* (Murad Molla, 1826), 128^a. *Şerhu'l-Mevâkıf*'ta bu alıntıyla birebir örtüşen bir pasaj bulunmamıştır. Muhtemelen Kestelî ilgili yeri özetleyerek Cürçânî'ye nispet etmiştir veya onun alıntıda bulunduğu *Şerhu'l-Mevâkıf* nüshası ile şuan matbu bulunan nüshalar bu pasajda farklılık arz etmektedir. İlgili yerler için bk. Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 2/147-169.

67 Kestelî, *el-İ'tirâzât* (Murad Molla, 1826), 128^a.

68 Kestelî, *el-İ'tirâzât* (Murad Molla, 1826), 128^a.

3.4. Duyulur Niteliklerden Bilkuvve Sıcağın (*hârr bilkuvve*) Oluşum Süreci

Kestelî'nin dördüncü itirazı, *Şerhu'l-Mevâkıf*'in arazlara dair olan üçüncü mevkıfının nitelikler (*keyfiyyât*) konusuna tahsis edilen üçüncü mersadının duyulur niteliklerin (*keyfiyyât-ı hissiye*) ele alındığı birinci faslının dokunulurlara (*melmûsât*) hasredilen birinci türünün sıcaklığa (*harâret*) ait olan birinci maksadı içerisinde temas edilen bir hususa daırdır. Şöyle ki İcî bu maksat içerisinde sıcaklığa dair sırasıyla onun hakikati, bilkuvve olma durumu, çeşitleri, hareket ile ilişkisi ve soğukluk olmak üzere beş temel husus üzerinde durur.⁶⁹ Cürçânî de bu hususları tafsilatıyla şerh eder.⁷⁰

Bu beş husustan ikincisinin, yani sıcaklığın bilkuvve olma durumunun incelendiği pasajın girişinde İcî şöyle der: “Sıcaklığı bilfiil hissedilen şeye sıcak dendiği gibi bilfiil hissedilmeyip bedene dokunduktan ve ondan etkilendikten (*teessür*) sonra hissedilen şeye de sıcak denir.”⁷¹ Cürçânî ise burada geçen “ondan etkilenme (*teessür minh*)” kavramını “Yani beden bu şeyden etkilenmesidir.” şeklinde açıklamıştır.⁷² İşte Kestelî'nin dördüncü itirazı da Cürçânî'nin bu açıklamasına daırdır.

Kestelî Cürçânî'nin bu açıklamasını doğru bulmayarak onun burada hata ettiğini söyler. Ona göre doğru olan, beden sıcak şeyden etkilenmesi değil, sıcak şeyin bedenden etkilenmesidir. Kendi ifadesi ile söylemek gerekirse:

“Şüphe yok ki bilkuvve sıcak denen şeyin sıcaklığı, o şeyin bedenden etkilenip hazmeden kuvvetler sebebiyle hazmedilmedikçe ortaya çıkamaz. Ancak hazmedildiği vakit ondan bedeni ısıtan sıcak bir karışım hâsil olur ve bu vakitte sıcaklığı hissedilir. Sıcak yiyecekler, ilaçlar ve zehirlerin tamamı bu kabildendir.”⁷³

Kestelî'ye göre Cürçânî'nin açıklaması ayrıca bilkuvve sıcağa has olan bir özellik değil, bilakis tüm duyulur (*mahsûs*) şeyler için ortak olan bir özelliktir ki İcî'nin zikrettiği bağlamda bu açıklama uygun değildir.⁷⁴

69 İcî, *el-Mevâkıf*, 122-124.

70 Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 5/172-183.

71 İcî, *el-Mevâkıf*, 123.

72 Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 5/178. İlgili yerler için ayrıca bk. Hasan Çelebi, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mevâkıf*, 2/127-169; Siyâlkûtî, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mevâkıf*, 5/178.

73 Kestelî, *el-İ' tirâzât* (Murad Molla, 1826), 128^a.

74 Kestelî, *el-İ' tirâzât* (Murad Molla, 1826), 128^b.

3.5. Bölünemeyen Parçanın (*Cüz-i lâ yetecezzâ*) Küre Argümanı ile İspatı

Kestelî'nin beşinci itirazı *Şerhu'l-Mevâkıf*'in cevherlere dair olan dördüncü mevkiğinin cisme dair olan birinci mersadının cismin hakikati ve dış parçalarına dair olan birinci faslının kelâmcıların cismin bölünmesi (*taksîm*) konusundaki delillerine dair olan dördüncü maksadı içerisinde ele alınan bir hususa dairdir. Şöyle ki İcî bu maksat içerisinde öncelikle kelâmcıların iddiaları için iki tür delil getirdiklerinden veya iddiada bulduklarından bahseder. Birincisi bölünmeyi kabul eden her şeyin bilfiil parçalarının bulunduğu, ikincisi ise bu bölünmelerin ve parçaların her birinin sonlu (*mütenâhî*) olduğudur. İcî daha sonra bu iki iddianın gerekçelerinden bahseder ve birincisi için üç, ikincisi için yedi gerekçe zikreder.⁷⁵ Cürcânî de tüm bu bahisleri açıklığa kavuşturmaya çalışır.⁷⁶

Kestelî'nin itirazı, kelâmcıların ikinci iddialarının yedi gerekçesinden dördüncüsünün izahında Cürcânî'nin ifade ettikleri şeylere dairdir. Şöyle ki parçaların sonlu olması gerektiği iddiasının dördüncü gerekçesi *hakikî küre ve hakikî düz yüzey argümanı*dır. İcî'nin ifade ettiğine göre bu argümanda hakikî bir küre ve hakikî bir düz yüzeyin birbirine temas ettiği varsayılır. Hakikî küre demek, hiçbir parçasının yan yana gelmediği, birinin diğerinden her daim ya aşağıda ya da yukarıda olduğu bir şey demektir. Hakikî yüzey ise tüm parçalarının yan yana geldiği şey demektir. Binaenaleyh bu temasın gerçekleştiği yerin bölünmeyi kabul etmeyen bir nokta, yani kürenin tek bir parçası olması gerekir. Diğer bir ifade ile kürenin yüzey üstünde yuvarlanması durumunda temasın gerçekleştiği her bir nokta bölünmeyi kabul etmeyen parça olmak durumundadır. Aksi takdirde temas eden kürenin hakikî küre olması mümkün olmaz. Zira geçtiği üzere hakikî kürenin hiçbir parçası yan yana gelmemelidir. Eğer temas ettiği yer bölünmeyi kabul ederse iki yahut daha fazla parçası ile temas etmiş demektir ki bu da onun hakikî küre olmadığını gösterir. Zira iki parçası yan yana gelirse çizgi (*bat*), daha fazla parçası yan yana gelmiş olursa yüzey (*sath*) olmuş demektir ki doğrusal bir şeyde düz şeylerin bulunması bir çelişkidir. Dolayısıyla bu tip çelişkilere düşmemek için bölünemeyen son parçanın var olması gerekir.⁷⁷

75 İcî, *el-Mevâkıf*, 186-189.

76 Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 7/8-21.

77 İcî, *el-Mevâkıf*, 188.

Cürcânî İcî'nin bu hususa dair zikrettiği ibareleri vuzuha kavuşturduktan sonra İbn Sînâ'nın (ö. 428/1037) bu argümana karşı vermiş olduğu cevaba yer verir.⁷⁸ Cürcânî'nin aktardığına göre İbn Sînâ yuvarlanma esnasında küre ve yüzeyin sadece tek bir parçasının temas etmesi gerektiğinden hareketle bölünemeyen son bir parçanın bulunması gerektiği fikrine katılmamaktadır. Zira ona göre yuvarlanma esnasında temasın gerçekleştiği ilk nokta ile ikinci nokta arasında hem yeni bir zaman hem de yeni bir hareket söz konusudur. Dolayısıyla bu iki nokta birbirinin komşusu yahut birbirine bitişik vaziyette de değildirler. Binaenaleyh noktalar arasında birer çizginin bulunması zorunludur. Netice olarak da hakikî küre ve hakikî yüzey varsayımı, peş peşe gelen noktaları zorunlu kılmamakta, bölünemeyen son bir parçanın bulunduğunu da gerektirmemektedir.⁷⁹

Yine Cürcânî'nin aktardığına göre İbn Sînâ, her bir noktanın farklı zamanda (*ân*) temas ettiğini söylemek, kürenin hareketli oluşuna halel getirir, şeklinde bir itirazın yapılamayacağını belirtir. Zira yuvarlanma hareketinin (*hareket-i tedabruc*) doğru tahayyülü, kürenin hareketinin, her bir noktada başlayıp bittiğini, diğer noktada ise yeniden başladığını gösterir. Yani yukarıdaki izah hareketin devamlılığına mani değildir. Ayrıca bu harekette de noktaların peş peşe gelmesi ve *ân*ların birbirini takip etmesi de zorunlu değildir.⁸⁰

İşte Kestelî'nin itirazı Cürcânî'nin İbn Sînâ'dan yapmış olduğu bu nakil ile alakalıdır. Kestelî burada iki temel itirazda bulunur: Birincisi, İbn Sînâ'nın görüşüne, ikincisi de Cürcânî'nin naklinin keyfiyetine dairdir. Şöyle ki Kestelî öncelikle Cürcânî'nin naklini müsellem, yani doğru ve mutabık kabul ederek İbn Sînâ'nın görüşünü tenkit eder. Temelde yuvarlanma hareketinin doğru tahayyülünün onun belirttiği şekilde olamayacağını, zira onun açıklamalarına bakılırsa hareketin devamlılığı değil kesik kesik olduğunun görüleceğini ifade eder. Durum böyle olunca da İbn Sînâ'nın eleştirisinin hakikî küre argümanını geçersiz kılamayacağını düşünür.⁸¹

78 Ebû Ali Hüseyin b. Abdullah b. Ali b. Sînâ, *Kitâbü's-şifâ et-Tabî' iyyât, I: es-Simâ' ü't-tabî' î*, thk. Mahmud Kâsım (Kum: Müessesetü Mektebeti Âyetullahi'l-Uzmâ el-Mer'âşî en-Necefî, 1405), 201-202.

79 Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 7/18-19.

80 Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 7/19-20. İlgili yerler için ayrıca bk. Hasan Çelebi, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mevâkıf*, 7/19-20; Siyâlkûtî, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mevâkıf*, 7/19-20.

81 Kestelî, *el-İ' tirâzât* (Murad Molla, 1826), 128^b-129^a.

Kestelî ikinci olarak da Cürçânî'nin İbn Sînâ'dan yapmış olduğu naklin esasen doğru olmadığını, onun zikrettikleri ile İbn Sînâ'nın *Şifâ*'da zikrettiklerinin örtüşmediğini belirterek onu tenkit eder. Akabinde de doğru olduğunu iddia ettiği, yani *Şifâ*'da yer aldığını belirttiği ibarelere yer verir ve tahlilini yapar.⁸²

3.6. Suyun Küresel Mâhiyeti

Kestelî'nin altıncı ve son itirazı *Şerhu'l-Mevâkıf*'in cevherlere dair olan dördüncü mevkîfının cisim konusuna tahsis edilen birinci mersadının doğal cismin kısımları ve hükümlerine yer verilen ikincisi faslının unsurlar meselesine temas edilen üçüncü kısmının suyun küreselliğine dair olan üçüncü maksadı içerisinde yer alan bir hususa dairedir. Şöyle ki İcî bu maksatta suyun küresel olduğuna dair üç temel gerekçenin ileri sürüldüğünden bahseder. Bunlardan birincisi okyanustan karaya doğru giden bir gemiden ilk olarak dağların tepesinin, akabinde de alt taraflarının gözükmemesi, ikincisi havaya atılan suyun küre şeklini alıp yere düşmesi ve üçüncüsü de yıldızların doğuşu ile kutbun görülüş keyfiyetine dair olan bir argümandır.⁸³ Cürçânî de İcî'nin bahsettiği bu görüşü ve gerekçelerini açıklar ve yer yer tahlil eder.⁸⁴

Kestelî'nin itirazı Cürçânî'nin bu üç gerekçeden ikincisini vuzuha kavuştururken sarf ettiği bir ibareyle alakalıdır. Öncelikle İcî'nin meseleyi nasıl vaz' ettiğine ve neler ifade ettiğine değinmek gerekirse, İcî burada suyun küresel olduğuna dair tutunulan ikinci gerekçenin yukarıya atılan suyun küresel olarak geri dönmesi olduğunu belirtir. Ancak ona göre bu gerekçe haddi zatında bu hususta bir kesinlik ifade edemez. Zira ona göre burada duyulara güvenilemez, yani suyun küre şeklinde olduğunu sadece gözle görmek tek başına bir katıyet ifade edemez. Nitekim suyun tabiatının başka bir şekilde olması ancak hava ile çarpışmak gibi farklı/hâricî sebeplerden dolayı küre şeklinde görülmesi de mümkündür. Dolayısıyla bu argümanın geçerli olabilmesi için evvela/daha önceden suyun hakiki küre olduğunun açıklanması gerekmektedir. Netice olarak suyun küreselliğini ispat hususunda bu argüman tek başına kâfi gelemez.⁸⁵

82 Kestelî, *el-İ'tirâzât* (Murad Molla, 1826), 129^a.

83 İcî, *el-Mevâkıf*, 218.

84 Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 7/147-148. İlgili yerler için ayrıca bk. Hasan Çelebi, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mevâkıf*, 7/147-148; Siyâlkûtî, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mevâkıf*, 7/147-148.

85 İcî, *el-Mevâkıf*, 218.

Îcî bunun akabinde ikinci gerekçeye tutunan tabiatçıların “Su her nerede olursa olsun merkezi, âlemin merkezi olan –ki bu suyun doğal merkezidir- su küresinin parçasıdır.” şeklinde bir iddiaya sahip olduklarını belirtir. Ayrıca onlar bu iddialarına dayanarak bir de dağın zirvesinde ve kuyunun dibinde bulunan “tas hikâyesi” oluşturdular. Lakin Îcî’ye göre “Bu esas, bu uzantıyı vermez.”⁸⁶

Cürcânî buradaki Îcî’nin “bu esas, bu uzantıyı vermez” sözünü şu şekilde izah eder: “Yani dayanılan bu esas, kendisine dayandırdıkları bu uzantıyı vermez. Çünkü orada bir engelin bulunması ve tastaki suyu tabiatının gereği olan şekilden –ki o yuvarlaklıktır- alıkoyması mümkündür.”⁸⁷

İşte Kestelî’nin son itirazı da Cürcânî’nin bu izahına dairdir. Kestelî ilk olarak izahın içeriğine, yani ifade ettiği mânaya bir itirazda bulunmakta, ikinci olarak da izahın Îcî’nin kastettiği şeyi ifade etmediğini iddia ederek Cürcânî’yi eleştirmektedir. Kestelî’ye göre ilk olarak tabiatçıların iddiasına yapılan itiraz son derece güçsüzdür. Zira engelin bulunma ihtimalinden hareket ederek tastaki suyun keyfiyeti hakkında onları eleştirmek doğru değildir. Nitekim onlar zaten tabîî durumda, yani hiçbir engel vb. şeylerin bulunmadığı takdirde bu iddialarını dile getirmektedirler. Diğer bir ifade ile tüm engellerden tecrit edildiği bir vaziyette kalan suyun küresel olduğunu ileri sürmektedirler. Engelin bulunma ihtimali bu iddiayı nakzedemez. Ayrıca Kestelî’ye göre Îcî de bunu yanlış bulmamaktadır. Bilakis burada icmâlî bir anlatım benimseyip meselenin kühünü irdelemediğinden ötürü bu hususa dair genel ifadelerde bulunmuştur.⁸⁸

Kestelî ikinci olarak Cürcânî’nin izahının Îcî’nin kastettiği ile birebir örtüşmediğini ileri sürer. Ona göre Îcî’nin “Bu esas, bu uzantıyı vermez.” sözündeki uzantının Cürcânî’nin açıkladığı gibi, tastaki su örneği değildir. Bilakis uzantı, yukarıdan dönen suyun küresel olacağı iddiasıdır. Diğer bir ifade ile, tabiatçıların dayanakları olan *merkezî küresel bir su tasavvurunun* yukarı çıkan suyun küresel olarak geri döneneği hususunu gerektirmemektedir. Zira yukarı çıkan su, merkezî küresel sudan ayrılmıştır. Onun küresel oluşu, bunun da küresel olacağını gerektirmez. Nitekim iki mahaldeki şartlar aynı değildir.⁸⁹ Netice olarak Kestelî’ye göre tabiatçılara yöneltilen itiraz ile Cürcânî’nin uzantıyı açıklamasında problem söz konusudur.

86 Îcî, *el-Mevâkıf*, 218.

87 Cürcânî, *Şerhu’l-Mevâkıf*, 7/148.

88 Kestelî, *el-İ’ tirâzât* (Murad Molla, 1826), 129^a-129^b.

89 Kestelî, *el-İ’ tirâzât* (Murad Molla, 1826), 129^b.

İşte Kestelî'nin Cürçânî'yi eleştirdiği altı mesele bunlardan ibarettir. Görülebildiği üzere bu meseleler genel olarak kelâm ve felsefe ilimlerine dair cüzî hususlardır. Lakin meselelerin keyfiyetinden ziyade, Kestelî'nin aklî ilimler alanında *es-Seyyidü's-Sened* şeklinde taltif edilerek otoritesi kabul edilen bir âlime,⁹⁰ özellikle de kelâmın en temel eserlerinden biri olan *Şerhu'l-Mevâkıf*'ta bu şekilde itirazlarda bulunması veya bulunabilmesi haddi zatında calib-i dikkat olsa gerektir. Ayrıca bu itirazların meselelerin künhüyle doğru bir şekilde kavranması amacına matuf olduğu gibi, ikincil olarak itiraz yazarının ilmî yetkinliğini de izhar etme gayesinden varestede olmadığını söylemek iddialı bir söz olmasa gerekir.⁹¹

4. Risâlenin Yazma Nüshaları ve Tahkiki

Türkiye yazma eser kütüphanelerinde gerçekleştirilen katalog taramaları neticesinde risâlenin on üç adet yazma nüshası tespit edilmiştir.⁹² Bu nüshalar içerisinde nitelikli nüsha denilen müellif nüshası, müellif tarafından/müellife okunmuş nüsha veya müellif nüshasıyla mukabele edilmiş bir nüshaya rastlanılamamıştır. Bundan dolayı bunlar arasından tahkikte kullanılacak nüshaların belirlenmesinde onların tam ve

90 Cürçânî'nin aklî alanlardaki otoritesi ve Osmanlı ilim hayatındaki konumuna dair bk. Müstakim Arıcı, "Bir 'Otorite' Olarak Seyyid Şerif Cürçânî ve Osmanlı İlim Hayatındaki Yeri" *İslâm Düşüncesinde Süreklilik ve Değişim Seyyid Şerif Cürçânî Örneği*, ed. M. Cüneyt Kaya (İstanbul: Klasik Yayınları, 2015), 61-95.

91 Tespit edebildiğimiz kadarıyla Kestelî'nin Cürçânî'ye yaptığı bu itirazlara ecvibe (karşı cevaplar) mâhiyetinde iki reddiye yapılmıştır. Birincisi yukarıda da geçtiği üzere Vefâi Sinan Paşa'ya aittir. O, Kestelî'nin bu itirazlarının her bir maddesine tek tek cevap vermiştir. Kestelî'nin bu risâlesinin bulunduğu yazma eser mecmualarının neredeyse tamamında bu ecvibeye de yer verilmektedir. (Bu eserin kaynak bilgisi için makalenin otuz dokuzuncu dipnotuna bakınız.) İkincisi ise yazarının tespit edemediğimiz anonim bir ecvibedir. Bu ecvibede de Kestelî'nin her bir itirazı cevaplandırılmaktadır. (Bu eserin kaynak bilgisi için makalenin yirmi ikinci dipnotuna bakınız.)

160^b-163^a; Köprülü Ktp., Mehmet Asım Bey, 721, 64^b-67^b; Kütahya Yazma Eser Ktp., Vahit Paşa, 572, 3 vr. [284^b-286^b]; Amasya Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Beyazıt, 578, 118^a-120^b; 1849, 210^b-213^b; Erzurum Yazma Eser Ktp., 543, 145^a-146^a.)

92 Yukarıda Kestelî'nin eserlerinin zikredildiği bölümde de belirtildiği üzere ulaşılabilen nüsha bilgileri şu şekildedir: Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Atıf Efendi, 1219, 145^a-147^b; 1570, 135^a-137^a; Esad Efendi, 3734, 61^b-62^b; Karaçelebizade, 330, 1^b-2^b; Murad Molla, 1826, 127^b-129^b; H. Hüsnü Paşa, 600, 90^a-91^a; Mehmed Nuri Efendi, 186, 60^a-63^b; İnebey Yazma Eser Ktp., Genel Kütüphane, 1429, 160^b-163^a; Köprülü Ktp., Mehmet Asım Bey, 721, 64^b-67^b; Kütahya Yazma Eser Ktp., Vahit Paşa, 572, 3 vr. [284^b-286^b]; Amasya Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Beyazıt, 578, 118^a-120^b; 1849, 210^b-213^b; Erzurum Yazma Eser Ktp., 543, 145^a-146^a.

okunaklı olması, tashif ve tahrifinin en az olması, bir âlim tarafından okunup notlandırılmış olması gibi tercih kriterleri benimsenmiştir. Binaenaleyh –yer yer diğer pek çok nüshadan da istifade etmekle birlikte- tahkik için bu kriterleri taşıyan dört nüsha tercih edilmiştir.

Tahkikte kullanılan bu nüshaların belirlenen rumuzları ve katalog özellikleri ile ilk ve son sayfalarının resimleri şu şekildedir:

1) Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Murad Molla, 1826, 127^b-129^b (م)

Risâlenin bu nüshası, genel olarak kelâm, felsefe, fıkıh, tefsir ve hadis gibi muhtelif disiplinlere dair 37 risâlenin yer aldığı 328 varaklık bir mecmua içerisinde bulunmaktadır. Risâlenin ferâğ kaydında herhangi bir istinsah tarihi ve müstensih ismi yer almamaktadır. Lakin mecmuanın ikinci, üçüncü ve beşinci risâlelerinin sonunda (sırasıyla 12^a, 16^a ve 24^a) istinsah tarihinin hicrî 904 [miladî 1498], müstensihin de Sa' dî b. Molla Yahya (ö. [?]) olduğu belirtilmektedir. Bu kayıt mecmuadaki risâleler hakkında genel bir bilgi vermesi açısından önemlidir ancak bazı risâlelerin farklı tarihlerde kaleme alınması ve daha sonradan mecmuaya dâhil edilmesi gibi bir ihtimal de vaki olduğundan dolayı burada kesin bir hükümde bulunmak güçtür.

Kestelî'nin eseri nesih hatla yazılmıştır. Tam varağında 23 satır bulunmaktadır. İlgili varaklarda fasl-i hitâb denilen ibare (*ve ba'dü*) ile *kâle sâhibu'l-Mevâkıf*, *kâle's-şârih* ve *ekûlu* gibi ibareler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bunun haricinde ayrıca bir tezhip yapılmamıştır. Nüshada risâlenin başlığı bulunmamaktadır ancak ferâğ kaydında *temmeti's-sittetü'l-mu'allaka* şeklinde bir ibare mevcuttur. Risâlenin kenarında müstensih yahut bir okuyucu tarafından bazı tashihler ve notlar konulmuştur. Bu notlardan üç tanesi minhuvât, dört tanesi de Sinân Paşa'nın *Ecvibe'sin*den ilgili maddelerin (yani ilk dört itirazın cevabının) alıntısıdır.⁹³ Eserin tasnif numarası, yani yazmanın Dewey onlu sisteme göre konu numarası 297.3 şeklinde kaydedilmiştir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki tahkikte verilen varak sayfa numaralarında bu nüsha esas alınmıştır.

93 Sinan Paşa'nın *Ecvibe'si* müstakil bir tahkik çalışmasını gerektirdiğinden dolayı buradaki tahkikte değerlendirmeye alınmamıştır. Risâlenin tahkikli neşri ve tercümesi için bk. Yıldırım, *Kestelî'nin Es-Seb'ul-Mu'allaka ve Sinan Paşa'nın Ecvibetü Sinan Paşa 'Alâ Kestelî İsimli İsimli Risâleleri: Tahkik, Tercüme ve Tablil*, 44-47, 55-57.

2) Köprülü Kütüphanesi, Mehmet Asım Bey, 721, 64^b-67^b (س)

Risâlenin bu nüshası, kelâm ve felsefeye dair toplam 5 eserin yer aldığı 84 varaklık bir mecmua içerisinde bulunmaktadır. Mecmuadaki hiçbir risâlenin ferâğ kaydında müstensih ismi ve istinsah tarihine rastlanılmamıştır. Ancak kütüphanenin neşredilen yazılı katalogunda risâlenin hicrî onuncu asırda istinsah edildiği belirtilmektedir.⁹⁴

Kestelî'nin eseri nesih hatla yazılmıştır. Tam varağında 19 satır bulunmaktadır. İlgili varaklarda siyah haricinde başka bir renkte mürekkep kullanılmamış ve herhangi bir tezhib de yapılmamıştır. Risâlenin varaklarında başlık bulunmamaktadır. Lakin yukarıda telif sebebinin açıklandığı başlıkta da belirtildiği üzere risâlenin ilk sayfasında onu tanıttıcı bilgiler yer almaktadır. Risâlenin hâmişinde –sadece sona doğru yapılan kısa bir tashih dışında- notlar bulunmamaktadır.

3) Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Atıf Efendi, 1219, 145^a-147^b (ع)

Risâlenin bu nüshası, *Şerhu'l-Mevâkif* üzerine yazılan 7 adet ta'lik/hâşiye türü eseri içerisinde barındıran 199 varaklık bir mecmua içerisinde bulunmaktadır. Mecmuada müstensih ismine ve istinsah tarihine dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Kestelî'nin eseri *nestalik* (nesh ve talik karışımı bir) hatla yazılmıştır. Tam varağında 17 satır bulunmaktadır. Genel olarak *kâle* ve *ekûlu* ibareleri ile bazı ibarelerin üstleri ve bazı noktalama işaretleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayrıca bir tezhib yoktur. Risâlede başlık bulunmamaktadır. Sadece başlangıçtan bir önceki sayfada *limevlânâ Kesdellî* yazmaktadır. Ayrıca ilgili varakların hâmişleri de boştur.

4) Kütahya Yazma Eser Kütüphanesi, Vahit Paşa, 572, 3 vr.

[393, 284^b-286^b] (و)

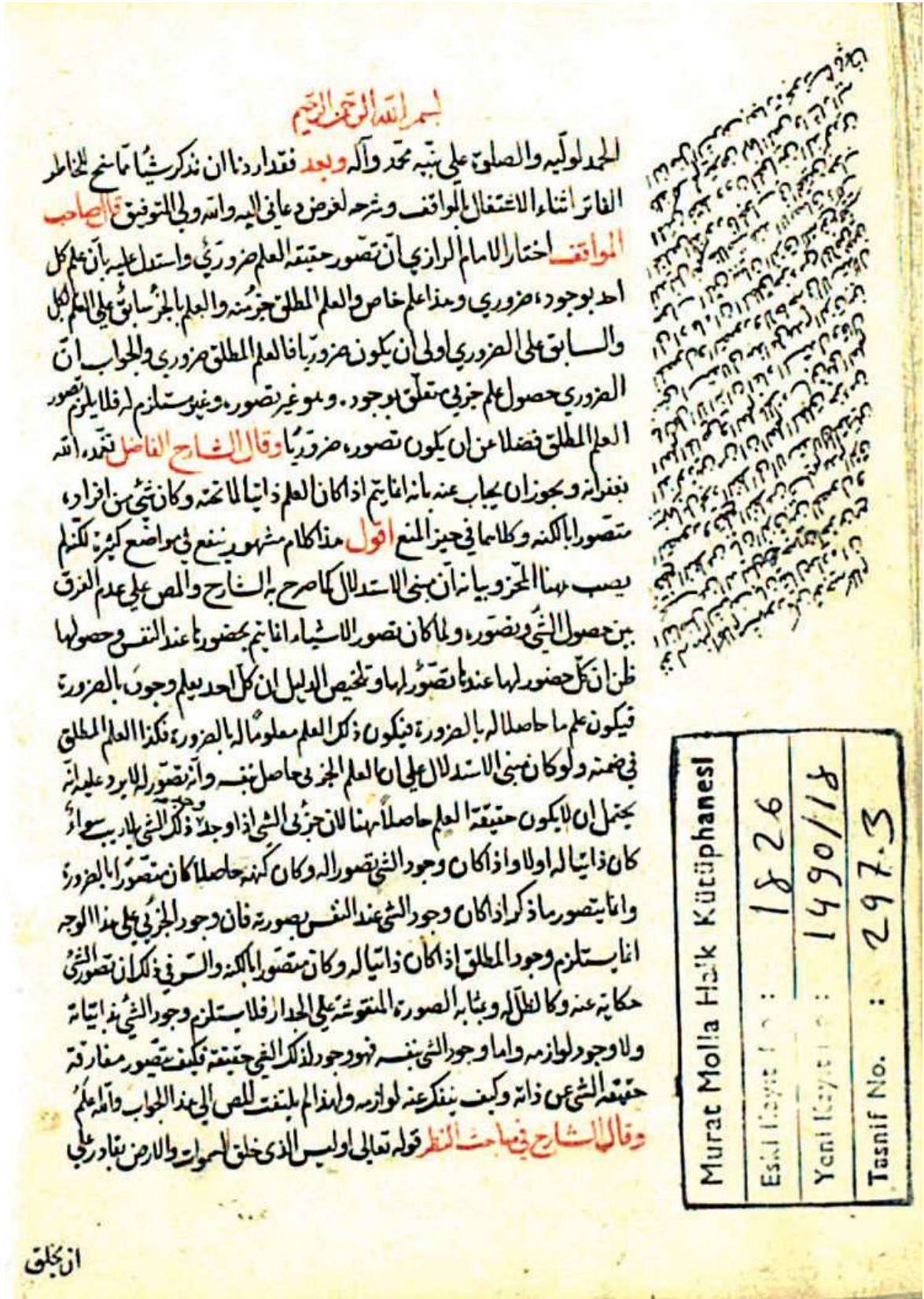
Risâlenin bu nüshası, fıkıh, tefsir, kelâm, felsefe ve tasavvuf gibi muhtelif disiplinlere dair toplam 27 eserin yer aldığı yaklaşık 300 varaklık bir mecmua içerisinde bulunmaktadır. Müstensih ismi ve istinsah tarihi tespit edilememiştir.

Kestelî'nin eseri nesih hatla yazılmıştır. Tam varağında 21 satır bulunmaktadır. Genel olarak *kâle* ve *ekûlu* ibareleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayrıca bir

94 Ramazan Şeşen vd., *Fibrisü mahtûtâti Mektebeti Köprülü* (İstanbul: Renkler Matbaası, 1406/1986), 3/368.

tezhib yoktur. Risâlenin bir önceki sayfasında kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle başlık vardır: *Hazâ min kelâmi mevlânâ Kestelî rahimehullah el-müsemmâ bi's-Seb'ati'l-Mu'allaka*. Risâlenin başlangıcının hemen sağındaki hâmişte risâlenin telif sebebine dair Mehmet Asım Koleksiyonundaki nüshada yer alan ibareyle aynı ibare mevcuttur. Ayrıca ilgili varakların birkaç yerinde de tashihler söz konusudur.

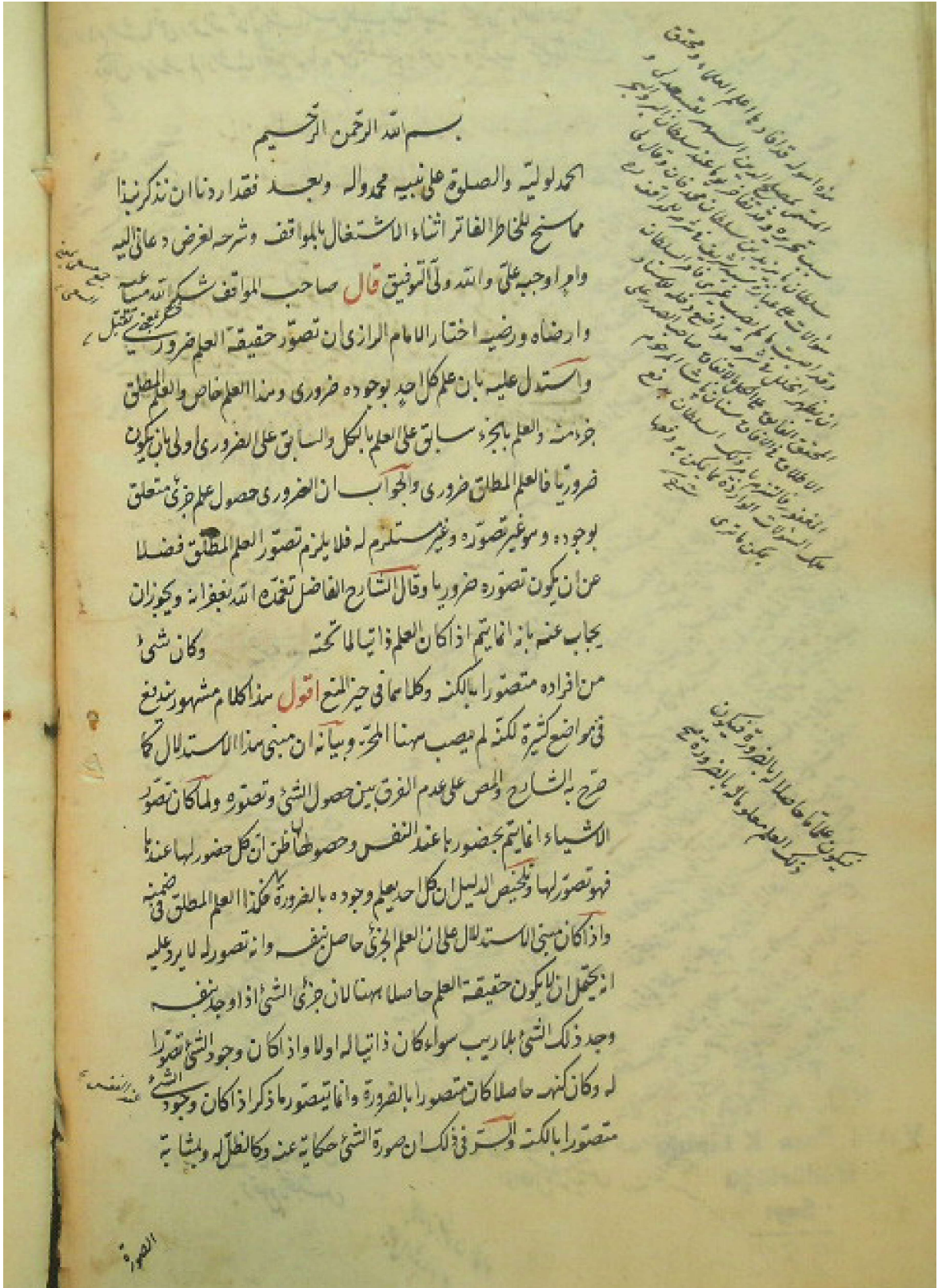
Burada bir hususu da belirtmek gerekir. Kütüphanenin yeni kayıt sisteminde –ki mecmualar değil her bir risâle için demirbaş numarası verilmiştir- Kestelî'nin eseri için demirbaş numarasının 572, sayfa sayısının da 3 olduğu belirtilir. Eski kayıt sistemine göre ise –ki sadece mecmualara tek bir demirbaş numarası verilir- demirbaş numarası 393 olup varak aralığı 284^b-286^b şeklindedir. Binaenaleyh bu makalede de iki kayda göre nüsha bilgisi kullanılmıştır. Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki, ilgili katalogda risâlenin tasnif numarası 297.4 olarak kaydedilmiştir.

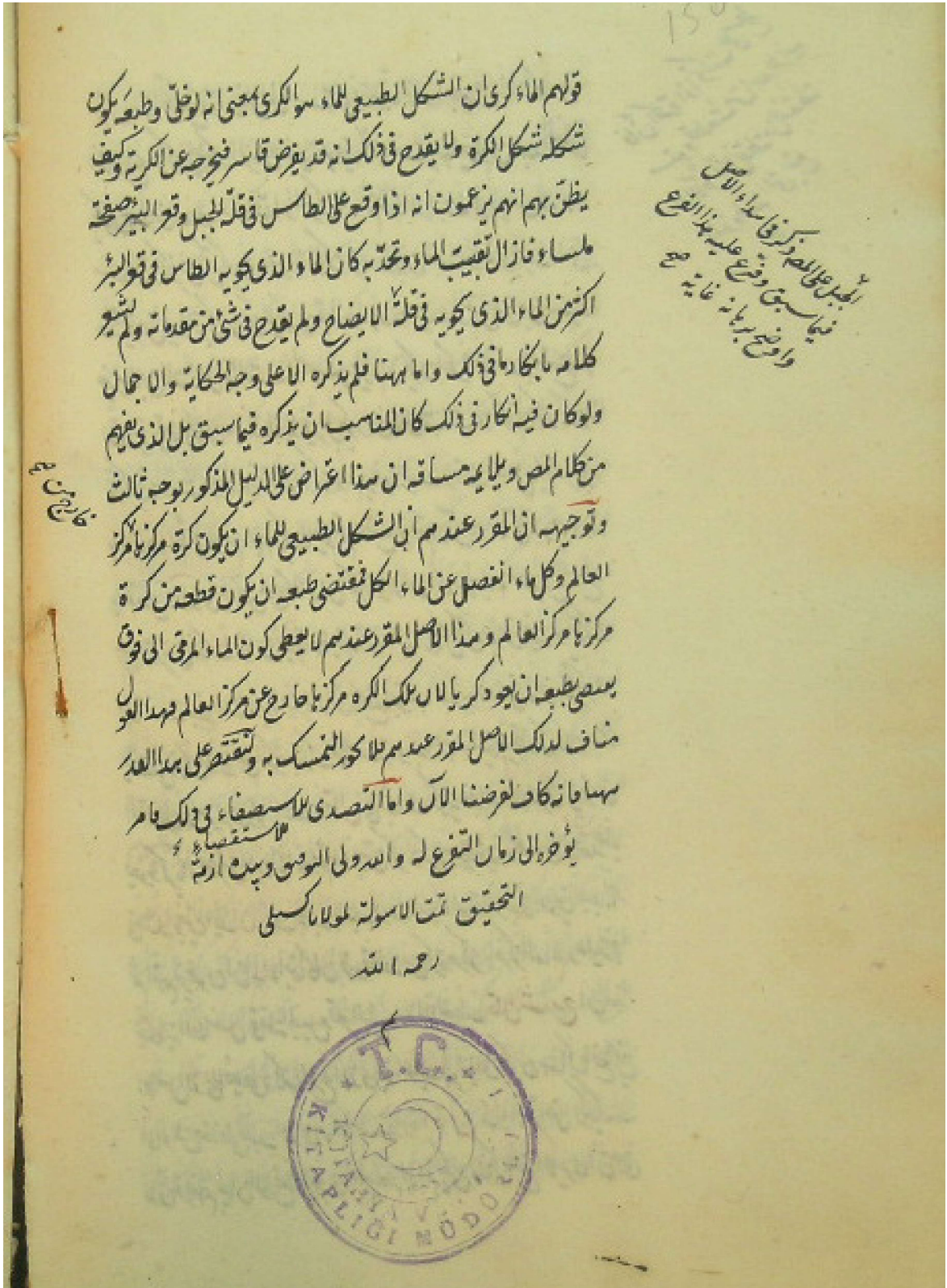
من كلام المص وبلغة ساقه ان هذا الاعتراض على الدليل المذكور يتوجه وتوجهه ان المراد
عندهم ان الشكل الطبيعي للماء ان يكون كره مركزا مركز العالم وكل ما انفصل عن الماء
الكل يفتقني طبعه ان يكون قطعة من كره مركزا مركز العالم وهذا الاصل المقرر عندهم
لا يعطى كون الماء المرى الى فوق يفتقني طبعه ان يعود كره الا ان تلك الكره مركزا خارج
مركز العالم فهذا القول مناف لذكر الاصل المقرر عندهم فلا يجوز التمسك به ولتنتقم
على هذا القدر بهنا فانه كاف لغرضنا الآن واما التنقيح بالاستقصاء فامر نؤخره الى
زمان التفريح له والله ولي التوفيق وبالله ازمة التحقيق **تتمة لمعلقة الكسبي**
قال صاحب المفتاح الفصل الاول في ضبط معارف علم المعاني **اقول** قوله بالاراد
ضبط التركيب التي هي موضوع علم المعاني الى قوله احتاج الى تهديد ذلك الاصل الذي
سخر للخاطر العاتران الغرض من هذا التهديد التهديد العذر لا يراد ضبط العاقد في
مدين الغنين دون ساير ماسما الذي اشرك بهما في ذات الموضوع كالفرض مثلا ولهذا
لم ينصل جواب الشبهة بل حاله الى الاستيضاح فما يسمى مع ان المناسب ذلك ليلنا
يطول الفاصلة بين المبني وما بني عليه وحاصل ما مهدى هو ان الحال قد تفتقني المعاني
المفاداة للتركيب بدلالة مفردات او الفاظ كيف كانت وبالفصحى الفرداة
عن حكم النقيض فقط وقد تفتقني المعاني المفاداة للتركيب لا بما ذكرنا يزيد منه و
يجري في كل منها الخطاء وليس المعاني الا وسيلة للاحتراز عن الخطا في الثاني فاعلم
ان المعاني معرفة الخواص المفاداة بالا يزيد اعني المفاداة بالكيفيات وخصوصيات
النبات من الذكر والترك والتعريف والتبكيه والتقديم والتأخير ونحوها ثم لا يخفى
ان التعرض لها موقوف على التعرض للتركيب لان التعرض للمفاداة من حيث هو
مفاداة يمكن الا بالتعرض للتعريف ولما يمكن افاداة المفيد اياها بمجرد الوضع كما ينما يجتهد
في النجوم يمكن التعرض له على سبيل الانتشار اعني تعرض المفردات من غير تعرض للنبات
كما في النجوم ويشهد بما قلنا قول المص فجب المصير الى ايراد ما تحت الضبط حيث جعله
نتيجة للقدمة المتهمة عننا وهذا هو الذي ساقه الى ايراد العليين في قسم واحد دون النجوم

هذا هو التهديد المذكور في المتن

Murat Mollâ Halk Kütüphanesi
Eski Kayıt No : 1826
Yeni Kayıt No : 61/0631
Tasnif No. : 892.7-08

Kütahya Yazma Eser Kütüphanesi, Vahit Paşa, 572, 1b[393, 284^b]. İlk sayfa.

B. Tahkikli Metin Neşri

[اعتراضات الكستلي على بعض عبارات السيّد الشريف الجرجانيّ في شرح المواقف]

[هذه أسئلة قد أفادها أعلم العلماء ومحقق الفضلاء، المسمّى بـ«مصلح الدين»، الشهير بـ«كسدلي». وسبب تحريره: قد تفاخر يوماً عند سلطان بايزيد ابن سلطان محمّد خان، وقال: «لي سوالات على عبارة سيّد شريف في شرحه للمواقف - رحمه -، وقد أصبت ما لم يصب غيري». فأمر السلطان أن يظهر الخلل في شرحه مواضع دخله للأستاذ المحقق الفائق على الكلّ بالاتفاق صاحب الصدر على الإطلاق في الآفاق سنان باشا - المرحوم المغفور - فالتزم بأمر ذلك السلطان، فدفع تلك السؤالات الواردة بما يمكن به دفعها على ما ترى].^١

/ بسم الله الرحمن الرحيم^٢

الحمد لوليّه والصلاة على نبيّه محمّد^٣ وآله. وبعد؛

فقد أردنا أن نذكر ههنا شيئاً^٤ ممّا سنح للخاطر الفاتر أثناء الاشتغال بالمواقف وشرحه لغرض دعائي إليه^٥، وأمر أوجهه عليّ^٦. والله وليّ التوفيق.

[١٢٧ظ]

- ١ م ع و - هذه أسئلة... على ما ترى.
- ٢ س + وبه نستعين.
- ٣ س ع - محمّد.
- ٤ م ع و - ههنا.
- ٥ س - شيئاً؛ ع و: نبذا.
- ٦ س: دعاه إليه.
- ٧ م - وأمر أوجهه عليّ.

[في بحث تعريف مطلق العلم]

قال صاحب المواقف^٨ شكر^٩ الله مساعيه^{١٠} وأرضاه ورضيه^{١١}:

اختار الإمام الرازي أن تصوّر حقيقة العلم ضروريّ. واستدلّ عليه بأنّ علم كلّ أحد بوجوده ضروريّ، وهذا علم خاصّ، والعلم المطلق جزء منه، والعلم بالجزء سابق على العلم بالكلّ، والسابق على الضروريّ أولى أن^{١٢} يكون ضروريّاً، فالعلم المطلق ضروريّ. والجواب: أنّ الضروريّ حصول علم^{١٣} جزئيّ متعلّق بوجوده، وهو غير تصوّره وغير مستلزم له، فلا يلزم تصوّر العلم المطلق فضلاً عن أن يكون تصوّره ضروريّاً.^{١٤}

وقال الشارح الفاضل^{١٥} -تغمّده الله بغفرانه-: «ويجوز أن يُجاب عنه بأنّه إنّما يتمّ إذا كان العلم ذاتيّاً لما تحته، وكان شيء من أفرادهِ متصوّراً بالكنه، وكلاهما في حيّز المنع.»^{١٦}

أقول: هذا كلام مشهور ينفع في مواضع كثيرة، لكنّه لم يصب ههنا المحزّز. وبيانه: أنّ مبني هذا^{١٧} الاستدلال، كما صرّح به الشارح والمصنّف [المصنّف] على عدم الفرق بين حصول الشيء وتصوره، ولما كان تصوّر الأشياء إنّما يتمّ بحضورها عند النفس وحصولها لها^{١٨} ظنّ أنّ كلّ حضور لها عندها^{١٩} تصوّر لها، وتلخيص الدليل أنّ كلّ أحد يعلم وجوده بالضرورة، فيكون

٨ هو عبد الرحمن بن ركن الدين أحمد بن عبد الغفّار البكريّ القاضي عضد الدين الإيجي، الحنفي الأشعريّ (ت. ٧٥٦هـ/١٣٥٥م)، عالم محقّق متكلم مشارك في أنواع من العلوم. له تصانيفات شتى. هديّة العارفين لإسماعيل باشا، ١/٥٢٧.

٩ في هامش و: بمعنى تقبل.

١٠ في هامش و: جمع مسعى، بمعنى السعي.

١١ م - شكر الله مساعيه وأرضاه ورضيه؛ س - ورضيه.

١٢ س ع و: بأن.

١٣ ع - علم.

١٤ المواقف للإيجي، ص ٩. | نقله الكستلي بتصرف بسيط.

١٥ هو علي بن محمّد بن علي الحسيني، أبو الحسن، المعروف بالشريف الجرجاني وبالسيد الشريف (ت. ٨١٦هـ/١٤١٣م)، متكلم عالم بالعربية والتفسير والفقه وأصوله والمنطق والفلسفة، أي: هو مشارك في أنواع من العلوم. الفوائد البهية للكنوي، ص ١٢٥-١٢٦؛ معجم المفسّرين لعادل نويهض، ١/٣٨٠-٣٨١.

١٦ شرح المواقف للسيد الشريف الجرجاني، ١/٧٠. | نقله الكستلي بتصرف بسيط.

١٧ م - هذا.

١٨ م و - لها، صح هامش و.

١٩ س ع و + فهو.

علم ما حاصلًا له بالضرورة، فيكون ذلك العلم معلومًا له بالضرورة^{٢٠}، فكذا العلم المطلق في ضمنه. ولو^{٢١} كان مبني الاستدلال على أن العلم^{٢٢} الجزئي حاصل بنفسه، وأنه تصوّر له، لا يرد عليه أنه يحتمل أن لا يكون حقيقة العلم حاصلًا ههنا؛ لأنّ جزئيّ الشيء إذا وُجد^{٢٣} بنفسه^{٢٤} وُجد ذلك الشيء بلا ريب، سواء كان ذاتيًا له أو لا، وإذا كان وجود الشيء للنفس^{٢٥} تصوّرًا له، وكان كنهه حاصلًا كان متصوّرًا بالضرورة، وإنّما يتصوّر ما ذكر إذا كان وجود الشيء عند النفس^{٢٦} بصورته، فإنّ وجود الجزئيّ على هذا الوجه إنّما يستلزم وجود المطلق إذا كان ذاتيًا له، وكان متصوّرًا بالكنه. والسر في ذلك أنّ صورة^{٢٧} الشيء حكاية عنه، وكالظل له وبمثابة الصورة المنقوشة على الجدار، فلا يستلزم وجود الشيء بذاتيّاته ولا وجود لوازمه، وأمّا^{٢٨} وجود الشيء بنفسه فهو وجود لذلك الشيء حقيقة، فكيف يتصوّر مفارقة حقيقة الشيء عن ذاته؟ وكيف ينفك^{٢٩} عنه لوازمه؟ ولهذا لم^{٣٠} يلتفت المصنّف [المصنّف] إلى هذا الجواب، والله أعلم بالصواب.^{٣١}

[في دفع شبهة المنكرين للإعادة]

وقال^{٣٢} الشارح في مباحث النظر:

قوله تعالى: ﴿أَوْ لَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ بِقَدِيرٍ عَلَيَّ / أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ﴾ [يس، ٣٦ / ٨١] [١٢٨ و]

- ٢٠ - فيكون علم ما حاصلًا له بالضرورة، فيكون ذلك العلم معلومًا له بالضرورة.
 ٢١ س و: وإذا.
 ٢٢ م - العلم.
 ٢٣ م - وجد، صح هامش.
 ٢٤ م - بنفسه.
 ٢٥ م ع و- للنفس.
 ٢٦ و - عند النفس، صح هامش.
 ٢٧ م: تصوّر.
 ٢٨ ع: إنّما.
 ٢٩ ع - ينفكّ.
 ٣٠ م - لم.
 ٣١ م - بالصواب.
 ٣٢ س و: قال.

إشارة إلى دفع شبهة أخرى لمنكري الإعادة، وهي أن^{٣٣} الإعادة^{٣٤} على ما جاءت به^{٣٥} الشرائع تتضمن^{٣٦} إعدام هذا العالم وإيجاد عالم آخر، وذلك بط [باطل]؛^{٣٧} لأصول كثيرة مقررة في كتب الفلاسفة.^{٣٨}

أقول: مفهوم الآية على ما نصّ عليه في الكشف: «أن^{٣٩} خلق الناس أهون من خلق السماوات والأرض، فمن كان قادرًا على خلقهما، فهو على خلق الناس أقدر، فهو كقوله تعالى: ﴿لَخَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ﴾ [المؤمن، ٤٠/٥٧]»^{٤٠} فالآية بصريحها دفع لشبهتهم السابقة أيضًا، وهي قولهم: ﴿مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ﴾ [يس، ٣٦/٧٨] ولو أريد ما ذكره^{٤١} ل قيل: «على أن يخلق مثلهما» على أن الضمير للسماوات والأرض، ولو قيل: إن الآية مسوقة^{٤٢} للغرض المذكور، ولكن أشير فيها بذكر «خلق السماوات والأرض^{٤٣}» إلى دفع تلك الشبهة أيضًا، كان بعيدًا عن الفهم نائبا عنه منابه^{٤٤}، ومع ذلك فإنما يتم لو سلّم الخصم اتصافهما^{٤٥} بالعدم في وقت من الأوقات^{٤٦}، وعندهم أن العالم قديم بالزمان، فلا يندفع تلك الشبهة بهذا الوجه؛ بل^{٤٧} يبطل شيء من تلك الأصول ولو جعل ذلك إلزامًا على كفار مكة

- ٣٣ - وأن.
- ٣٤ م - وهي أن الإعادة.
- ٣٥ س و: بها.
- ٣٦ م: المتضمن؛ ع و: يتضمن.
- ٣٧ م: مبطل.
- ٣٨ شرح المواقف للسيد الشريف الجرجاني، ١/ ٢٧١. | نقله الكستليّ بتصرف. وفي هامش م: بأن المنكر لما سلّم كونه تعالى خالقا للسماوات والأرض، لزم أن يسلم كونه تعالى قادرًا على إعدامهما. فإن ما صحّ عليه العدم في وقت، صحّ عليه العدم في كل أوقات، وأن سلّم كونه تعالى قادرا على إيجاد عالم آخر؛ لأنّ القادر على الإيجاد على شيء قادر لا محالة على مثله، «منه».
- ٣٩ م: وإن.
- ٤٠ تفسير الكشاف للزمخشري، ٤/٣٠.
- ٤١ و: ما ذكر.
- ٤٢ و - مسوقة.
- ٤٣ م - والأرض.
- ٤٤ م س: مقامه؛ و - نايبا عنه منابه.
- ٤٥ م: اتصافها.
- ٤٦ في هامش م: إنه لم يسلم ذلك، ولكن لزمه التسليم، سواء سلّم أو لم يسلم، منه.
- ٤٧ و - بل.

بناءً على قولهم بحدوث العالم، ورد^{٤٨} عليه أنهم إذا قالوا بحدوث العالم، فقد رفضوا بعض الأصول التي يُبنى عليها تلك الشبهة، فكيف يتمسكون بها مع إنكارهم بمقدماتها.

[في بحث أن الوجود هل هو زائد على الماهية أو لا]

وقال في بحث الوجود:

استدل على كون الوجود زائداً على الماهية بأنه لو لم يكن زائداً عليها لكان إما^{٤٩} نفسها أو جزئها، فلا يمكن سلبه عنها^{٥٠}، وأجيب بأنه نفسه يقبل العدم، فإن^{٥١} الماهية إذا ارتفعت ارتفع وجودها، فكذلك^{٥٢} إذا كان وجودها عينها جاز ارتفاعها^{٥٣}.

أقول: الموجود ضربان: ضرب موجود لذاته، لا لمعنى^{٥٤} خارج عن ذاته مقارن له، فلا يتصور زوال وجوده كما أن الإنسان لآته إنسان لذاته لا يتصور سلب إنسانيته عنه. وضرب موجود لا لذاته؛ بل لمعنى^{٥٥} مقارن له^{٥٦}، وارد عليه^{٥٧} من غيره فهو في حد ذاته قابل لسلب ذلك المعنى عنه، فهو ممكن^{٥٨} أن يوجد وأن لا يوجد. وأمّا المعنى^{٥٩} الذي يقارن ماهية غيره^{٦٠} ويجعلها موجوداً في الأعيان فقد حقق في موضعه^{٦١} أن ذلك المعنى، وإن كان موجوداً^{٦٢} لغيره

٤٨	م: وأرد.
٤٩	م ع و - إما.
٥٠	م: عليها.
٥١	م: وإن.
٥٢	م: فكذا؛ و: فلذلك.
٥٣	لم أجده بهذه الألفاظ. لعل الكستلي اختصر ما في الباب. انظر شرح المواقف للسيد الشريف الجرجاني، ١٤٧-١٦٩.
٥٤	م س و: بمعنى.
٥٥	م و: بمعنى.
٥٦	و- له.
٥٧	و: إذا أورد عليه.
٥٨	م: فيمكن.
٥٩	م- المعنى.
٦٠	م: ماهيته عنها.
٦١	م: المواضع.
٦٢	م ع و: وجودا.

فهو لا يجوز أن يكون موجوداً في نفسه، لا من ذاته^{٦٣} ولا لعارض^{٦٤} من عوارضه فهو معدوم دائماً، فقولهم: «أنه^{٦٥} يقبل العدم» إن أريد أنه^{٦٦} يوجد، ثمَّ يعدم، كما هو الظ[الظاهر] فهو باطل بلا مريّة، وإن أريد أنه يقبل العدم في الجملة، فلا كلام فيه، وإنّما الكلام في أنّ الشيء إذا وجد بوجود هو^{٦٧} عين ذاته، فهو لا يكون قابلاً للعد أصلاً، ولم يوجد ما يتوهم نقضاً له^{٦٨}.

[في بحث الحارّ بالقوّة]

وقال في بحث الكيفيات المحسوسة: / «الحارّ كما يُقال: لما يحسّ حرارته بالفعل، يُقال: لما لا يحسّ حرارته إلا بعد مماسّة البدن والتأثر^{٦٩} منه.»^{٧٠}
قال الشارح: «أي تأثر^{٧١} البدن من ذلك الشيء.»^{٧٢}
أقول: هذا سهو منه، والصحيح أن يُقال: «أي: تأثر^{٧٣} ذلك الشيء^{٧٤} من^{٧٥} البدن»، فإنّ الذي يُقال^{٧٦} له^{٧٧}: الحارّ بالقوّة، لا تظهر^{٧٨} حرارته ما لم يتأثر من البدن، ولم ينهضم بسبب^{٧٩}

[١٢٩و]

- ٦٣ م - لا من ذاته.
٦٤ م: بعارض.
٦٥ س: وأنّه.
٦٦ م + لم.
٦٧ م - هو.
٦٨ م: نقصانه؛ س + تم.
٦٩ م و: التأثير.
٧٠ المواقف للإيجي، ص ١٢٣.
٧١ م س و: التأثير.
٧٢ شرح المواقف للسيد الشريف الجرجاني، ١٧٨ / ٥.
٧٣ م س و: تأثير.
٧٤ و - الشيء.
٧٥ م - الشيء منه، صح هامش.
٧٦ س: تقال.
٧٧ س - له.
٧٨ م: لا يحس؛ س: ولا يظهر.
٧٩ س: ع: لسبب.

القوى الهاضمة التي فيه^{٨٠} ، فإذا انهضم حصل منه^{٨١} خلط حارّ يسخنّ البدن، فيحسّ ح [حينئذ] حرارته^{٨٢}، والأغذية الحارّة والأدوية الحارّة^{٨٣} والسموم الحارّة كلّها من هذا القبيل. وأمّا ظهور الحرارة بعد تأثر^{٨٤} البدن من الحارّ^{٨٥} فالذي يعدّ^{٨٦} من خواصّ الحارّ بالقوة ، ليس هو هذا المعنى؛ بل الحارّ بالفعل أيضا كذلك بل نقول جميع المحسوسات متشاركة فيه، فإنّ الإدراكات الحسيّة تابعة للإنفعالات البدنيّة، فلا يحصل شيء منها إلّا بعد تأثر^{٨٧} البدن من^{٨٨} المحسوس.

[في إثبات الجزء الذي لا يتجزأ بالكرة الحقيقيّة]

وقال في بحث الجزء الذي لا يتجزأ:

نفرض كرة تماسّ سطحها^{٨٩} فما به المماسّة لا ينقسم^{٩٠} وإلا فإمّا^{٩١} في جهة فهو خطّ أو أكثر فهو سطح فلا تكون^{٩٢} الكرة كرة ثمّ نفرض تدحرجها على السطح^{٩٣} بحيث تماسّه^{٩٤} بجميع أجزائها فيكون جميع الأجزاء غير منقسم^{٩٥}.

وقال^{٩٦} الشارح:

- ٨٠ م: الخافية.
 ٨١ م: فيه.
 ٨٢ في هامش م: كالأودية والأغذية الحارّة. وسمّوا مثل ذلك حارّا بالقوّة.
 ٨٣ م س - الحارة.
 ٨٤ م س و: تأثير.
 ٨٥ م - الحار.
 ٨٦ س: تعدّ.
 ٨٧ م و: تأثير.
 ٨٨ و + ذلك الشيء من.
 ٨٩ م: السطح.
 ٩٠ ع و: لا تنقسم.
 ٩١ م: ما.
 ٩٢ م و: يكون.
 ٩٣ س - على السطح.
 ٩٤ ع: يماسه.
 ٩٥ المواقف للإيجي، ص ١٨٨-١٩٠. | نقله الكستليّ بتصرف.
 ٩٦ س: قال.

وأجاب ابن سينا: بأن الكرة^{٩٧} إذا ماسّت^{٩٨} السطح على نقطة، فإنّها لا تماسّ على نقطة أخرى إلاّ بحركة منقسمة في زمان منقسم^{٩٩}، ثمّ إن^{١٠٠} النقطة الأخرى^{١٠١} ليست مجاورة للأولى متّصلة بها وإلاّ كانت منطبقة عليها؛ إذ لا يمكن أن يكون اتصال بين أمرين^{١٠٢} غير^{١٠٣} منقسمين إلاّ بطريق الإنطباق بينهما بالكلّيّة، فلا بدّ أن يكون بين النقطتين خطّ، وكذا^{١٠٤} الحال في سائر النقط التي يقع بها^{١٠٥} التماسّ بينها، فلا يكون محيط الكرة ولا السطح المستوي مركّبا من نقط متتالية. لا يقال: فعلى ما ذكرت لا تحصل^{١٠٦} المماسّة على النقطة الأخرى إلاّ بعد الحركة ففي حال الحركة لا بدّ من المماسّة، فإن كانت المماسّة على النقطة الأولى كانت تلك الكرة^{١٠٧} ساكنة حال كونها متحرّكة، وإن كانت على نقطة متوسطة بينهما لزم خلاف المقرّر على أنّا ننقل الكلام إلى تلك المتوسطة، فوجّه ألاّ يكون^{١٠٨} من نقطتي التماسّ^{١٠٩} واسطة^{١١٠}، فيلزم تتالي النقط. لأنّنا نقول: المماسّة على النقطة الأولى وإن كانت حاصلة في آن، لكنّها باقية في زمان حركة الدحرجة المؤدّية إلى المماسّة على النقطة الأخرى، ففي آن حصول هذه المماسّة الثانية تزول^{١١١} المماسّة الأولى، وهكذا^{١١٢} كلّ مماسّة على نقطة تحصل^{١١٣} في آن، ويبقى زمانا، ولا ينافي ذلك استمرار حركة الكرة، كما يظهر ذلك بالتخيّل الصادق بحركة الدحرجة، فلا يلزم^{١١٤} تتالي النقط والآفات.^{١١٥}

- ٩٧ ع: السطح.
 ٩٨ ع: ماس.
 ٩٩ س ع - منقسم.
 ١٠٠ س + تلك.
 ١٠١ س - الأخرى.
 ١٠٢ س: جزئين.
 ١٠٣ م ع - غير.
 ١٠٤ م: كذلك.
 ١٠٥ م: به.
 ١٠٦ م: لا تحصل.
 ١٠٧ م - تلك الكرة؛ س. الكؤة.
 ١٠٨ م: أن يكون.
 ١٠٩ س: النقطتين المماسيتين.
 ١١٠ م: تماس.
 ١١١ م ع: يزول.
 ١١٢ م: وكذا.
 ١١٣ م: يحصل.
 ١١٤ م: فلا يلزمهم؛ س - ويلزم.
 ١١٥ و - بحيث تماسه بجميع أجزائها... النقط والآفات. شرح المواقف للسيد الشريف الجرجاني، ١٨/٧ - ٢٠.

أقول: هذا تخيّل كاذب؛ فإنّ المماسّة على نقطة ما إذا بقيت زماناً^{١١٦} كان انقطاع الحركة في ذلك الزمان شيئاً جليئاً، فإنّ الكرة إذا تحرّكت على سطح مستو وقطعته من أحد / طرفيه إلى^{١١٧} الآخر، فكلّ^{١١٨} نقطة من النقط المفروضة التي يقع^{١١٩} التماسّ^{١٢٠} عليها فيما بين المبدأ والمنتهى، يكون حدّاً من حدود مسافتها، والمتحرّك ما دام متحرّكاً لا يثبت^{١٢١} في حدّ من حدود مسافته أكثر من أن كيف وصورة الحركة توسط^{١٢٢} بين المبدأ والمنتهى، بحيث أيّ حدّ يفرض فيه المتحرّك في أن لا يكون قبله ولا بعده فيه.^{١٢٣} وما نقل عن^{١٢٤} ابن سينا غير مطابق، فإنّه قال في الشفاء^{١٢٥}: «ليس يلزم أن يكون الكرة مماسّة للسطح والخط^{١٢٦} في أيّ حال^{١٢٧} كان بالنقطة لا غير بل يكون في حال الثبات والسكون^{١٢٨} كذلك^{١٢٩}، فإذا تحرّكت ماسّت بالخطّ في زمان الحركة ولم يوجد البتّة وقت بالفعل يماسّ^{١٣٠} فيه^{١٣١} بالنقطة^{١٣٢} إلّا في الوهم؛ إذ ذلك لا يتوهم إلّا مع توهم الآن، والآن لا وجود له بالفعل». والذي يلخص^{١٣٣} من كلامه، أنّ الكرة في زمان الدرّجة مماسّة مع السطح مستمرّة في ذلك الزمان^{١٣٤} غير قارّة يتبدّل حالها في كلّ آن يوجد^{١٣٥}

- ١١٦ س + ما.
 ١١٧ س: لا.
 ١١٨ م: وكل.
 ١١٩ و - فإنّ الكرة... التي يقع.
 ١٢٠ س ع و: المماسّة.
 ١٢١ س و: لا يلبث.
 ١٢٢ ع: يوسط.
 ١٢٣ م - فيه.
 ١٢٤ ع: من.
 ١٢٥ كتاب الشفاء: الطبيعيات: السماع الطبيعي لابن سينا، ١/ ٢٠١-٢٠٢.
 ١٢٦ م - للسطح والخط.
 ١٢٧ س - حال.
 ١٢٨ ع: حال السكون والثبات.
 ١٢٩ م: لذلك.
 ١٣٠ م: تماس.
 ١٣١ م: فيها.
 ١٣٢ م - بالنقطة.
 ١٣٣ ع و: يتلخص.
 ١٣٤ م - الزمان.
 ١٣٥ س ع و: يفرض.

فيه، وتلك المماسّة بخطّ مستدير^{١٣٦} غير قارّ لا^{١٣٧} تجتمع^{١٣٨} أجزاءها^{١٣٩} المفروضة في الوجود يتميّز ويتحصّل ذلك الخطّ على الكرة بتلك المماسّة، وبخطّ مستقيم غير قارّ كذلك^{١٤٠} على السطح، فلا يلزم محذور أصلا.

[في إثبات كرية الماء]

وقال في إثبات كرية الماء:

الماء المرمي^{١٤١} إلى فوق يعود كرية. واعترض عليه بأنّه: إنّما يتمّ إذا بيّن كونه كرة حقيقة والحسّ لا يعتمد عليه في مثله، وبيّن أيضا^{١٤٢}: أنّ ذلك بطبعه لا^{١٤٣} لمصادمة^{١٤٤} الهواء أو بدحرجة^{١٤٥} في الطريق أو بسبب آخر. ثمّ إنّهم يزعمون: أنّ الماء أينما كان، فهو قطعة من كرة مركزها مركز العالم، وعليه بنوا حكاية الطاس في قلة الجبل وقعر البئر، وهذا لا يعطيه^{١٤٦}.

قال الشارح: «أي^{١٤٧}: هذا الأصل الذي ذكره لا يعطي^{١٤٨} ذلك الفرع الذي بنوا عليه^{١٤٩} لجواز أن يكون هناك مانع يمنعه الماء في الطاس^{١٥٠} عن مقتضى طبعه الذي هو الاستدارة». ^{١٥١}

- ١٣٦ و: مستديرة.
١٣٧ و: أنّ يجتمع.
١٣٨ م: يجتمع.
١٣٩ م: أجزاءه.
١٤٠ م: لذلك.
١٤١ و: المرقّي.
١٤٢ م - أيضا.
١٤٣ م - لا.
١٤٤ م و: بمصادمة.
١٤٥ س و: تدحرج.
١٤٦ الموافق للإيجي، ص ٢١٨.
١٤٧ و: أنّ.
١٤٨ م - لا يعطي.
١٤٩ م - عليه.
١٥٠ س ع و - في الطاس.
١٥١ شرح المواقف للسيد الشريف الجرجاني، ١٤٨ / ٧.

أقول: هذا اعتراض ركيك؛ لأنَّ غرضهم بيان الأمر^{١٥٢} الواقع على مجرى الطبيعة إذا لم يكن هناك مانع، ألا يرى أن معنى قولهم: ^{١٥٣} «الماء كرويٌّ» أنَّ الشكل الطبيعي للماء، هو الكرويُّ، يعني: أنه لو^{١٥٤} خُلِّي وطبعه يكون شكله شكل الكرة، ولا يقدر في ذلك أنه قد يعرض^{١٥٦} قاسم فيخرجه^{١٥٧} عن الكرويَّة، وكيف يظنَّ بهم أنَّهم يزعمون: أنه إذا وضع^{١٥٨} على الطاس^{١٥٩} في قلة الجبل، وقعر البئر صفحة ملساء، فأزالت بقيَّة الماء، وتحدَّ به كان الماء الذي يحويه الطاس في قعر البئر أكثر من الماء الذي في قلة الجبل على أن المص [المصنف] ذكر هذا الأصل فيما سبق، وفرَّع عليه هذا الفرع وأوضح برهانه غاية^{١٦٠} الإيضاح ولم يقدر في شيء من مقدّماته ولم يشعر كلامه بإنكار ما في ذلك. وأمّا ههنا، فلم يذكر^{١٦١} إلا على وجه الحكاية والإجمال^{١٦٢}، ولو كان منه^{١٦٣} إنكار^{١٦٤} في ذلك كان المناسب أن يذكره فيما سبق، بل الذي يفهم / من كلام المص [المصنف] ويلائمه مساقه أن هذا الاعتراض^{١٦٥} على الدليل المذكور بوجه ثالث. وتوجيهه^{١٦٦} أن المقرّر عندهم أن الشكل الطبيعي للماء أن يكون كرة، مركزها^{١٦٧} مركز العالم، وكلّ ماء انفصل عن الماء الكلّي^{١٦٨} فمقتضى طبعه أن يكون قطعة من كرة مركزها

[١٢٩ظ]

- ١٥٢ ز- الأمر.
 ١٥٣ م: المراد في.
 ١٥٤ س + جعل.
 ١٥٥ م: متشكلة تشكّل.
 ١٥٦ و: يفرض.
 ١٥٧ م: ويخرجه.
 ١٥٨ و: وقع.
 ١٥٩ م- على الطاس.
 ١٦٠ و- الجبل على أن... وأوضح برهانه غاية الإيضاح، صح هامش.
 ١٦١ و: يذكره.
 ١٦٢ م: الإحتمال.
 ١٦٣ م- منه؛ و: فيه.
 ١٦٤ م + ما.
 ١٦٥ ع: اعتراض.
 ١٦٦ م- بتوجه.
 ١٦٧ و في هامش و: خارج من صح.
 ١٦٨ س ع و: الكلّ.

مركز العالم^{١٦٩}، وهذا الأصل المقرّر عندهم لا يعطي كون الماء المرمي إلى فوق يقتضي طبعه^{١٧١} أن يعود كرياً؛ لأنّ تلك الكرة مركزها خارج عن مركز العالم، فهذا القول مناف لذلك الأصل المقرّر عندهم، فلا يجوز التمسك^{١٧٢} به.

ولنقتصر^{١٧٣} على هذا القدر ههنا، فإنّه كاف لغرضنا الآن، وأمّا التقصي بلاستقصاء^{١٧٤} في ذلك^{١٧٥} فأمر نأخره إلى زمان التفرّغ له، واللّه^{١٧٦} وليّ التوفيق، ويده أمانة التحقيق.

[تمت الستة المعلقة للkesteli]^{١٧٧}

المصادر والمراجع

تفسير الكشاف عن حقائق غوامض التنزيل وعيون الأفاويل في وجوه التأويل؛ أبو القاسم محمود بن عمر جار الله الزمخشريّ (ت. ٥٣٨هـ / ١١٤٤م) التحقيق: محمد عبد السلام شاهين، دار الكتب العلميّة، بيروت، ٢٠٠٩م.

شرح المواقف؛

أبو الحسن عليّ بن محمد بن عليّ السيّد الشريف الجرجاني (ت. ٨١٦هـ / ١٤١٣م). التحقيق: محمود عمر الدميّاتي، دار الكتب العلميّة، بيروت، ١٤١٩هـ / ١٩٩٨م.

كتاب الشفاء: الطبيعيات: السماع الطبيعيّ

أبو عليّ الحسين بن عبد الله بن عليّ بن سيناء (ت. ٤٢٨هـ / ١٠٣٧م) التحقيق: محمود قاسم، مؤسّسة مكتبة آية الله العظمى المرعشيّ النجفيّ، إيران، ١٤٠٥هـ.

الفوائد البهية في تراجم الحنفيّة؛

محمد عبد الحى اللكنوى الهندي أبو الحسنات (ت. ١٨٨٦م) المحقق: محمد بدر الدين أبو فراس النعساني، مطبعة السعادة، القاهرة، ١٣٢٤هـ.

١٦٩ ع + خارج عن.

١٧٠ س - وكل ماء... مركز العالم، صح هامش.

١٧١ ع: - أن يكون قطعة... يقتضي طبعه؛ و: بطبعه.

١٧٢ س: فلا يتمسك.

١٧٣ س: وليقتصر.

١٧٤ س ع: التصدي للاستقصاء.

١٧٥ م - في ذلك.

١٧٦ م: فالله.

١٧٧ س - تمت الستة المعلقة للkesteli؛ ع: للمرحوم المولى القصدليّ؛ و: تمت الأسولة لمولانا كستلي.

معجم المفسرين من صدر الإسلام وحتى العصر الحاضر
لعادل نويهض
مؤسسة نويهض الثقافية، بيروت، ١٤٠٢هـ / ١٩٨٣م.

المواقف في علم الكلام؛
أبو الفضل عضد الدين عبد الرحمن بن أحمد الإيجي (ت. ٧٥٦هـ / ١٣٥٥م)
عالم الكتب، بيروت.

هدية العارفين أسماء المؤلفين وآثار المصنفين
لإسماعيل باشا البغدادي (ت. ١٩٢٠م)
مؤسسة التاريخ العربي

Kaynakça

- Akal, Fatih. *Kestelî Muslihuddin Mustafa b. Muhammed'in İtikâdî Görüşleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Arıcı, Müstakim. "Bir 'Otorite' Olarak Seyyid Şerîf Cürcânî ve Osmanlı İlim Hayatındaki Yeri". *İslâm Düşüncesinde Süreklilik ve Değişim Seyyid Şerîf Cürcânî Örneği*. ed. M.Cüneyt Kaya. 61-95. İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.
- Babinger, Franz. "Kastallâni". *The Encyclopedia of Islam*. 3. Baskı. 4: 737. Leiden: E. J. Brill Yayınevi, 1997.
- Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*. 2 Cilt. Lübnan: Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabî, 1951.
- Bozoğlu, Oğuz. *Kestelî ve Hâşiye 'ale'l-mukaddimâti'l-erba' İsimli Eseri: Tabkik ve Tablil*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Bursalı Mehmet Tâhir. *Osmanlı Müellifleri*. Nşr. A. Fikri Yavuz - İsmail Özen. 3 Cilt. İstanbul: Meral Yayınevi, 1971.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf. *Şerhu'l-Mevâkıf*. thk. Mahmûd Ömer ed-Dimyâtî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Çelebi, Kâtib. *Keşfü'z-zunûn 'an Esâmi'l-Kutubi ve'l-Funûn*. nşr. M. Şerafettin Yalçınkaya - Kilisli Rıfat Bilge. 2 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâs.
- Ecvibetü İ'tirâzâtü'l-Kestelî*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Lâleli, 3030/3, 23-26.; Hacı Selim Ağa, 131/6, 90-93.
- Edirneli Mecdi Efendi. *Şakâyk Tercümesi*. İstanbul: Dârü't-Tıbaatî'l-Amire, 1269/1853.
- Erünsal, İsmail E. "Tâcîzâde Cafer Çelebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/353. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Fazlıoğlu, İhsân. "Evrenin Bir Merkezi Var mıdır? Hocazâde'nin Onto-Geometrik Bir Araştırması". *Uluslararası Hocazâde Sempozyumu (22-24 Ekim 2010 Bursa) -Bildiriler-*. Ed. T. Yücedoğru - O. Ş. Koloğlu - U. M. Kılavuz - K. Gömbeyaz. 271-304. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2011.
- Fenârî, Bedreddin Hasan Çelebi b. Muhammed. *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mevâkıf (Şerhu'l-Mevâkıf İçerisinde)*. thk. Mahmûd Ömer ed-Dimyâtî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Gazzî, Necmeddin Muhammed. *el-Kevâkibü's-sâira bimenâkıbi a'yânî'l-mietî'l-âşire*. Nşr. Halîl Mansur. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbnü'l-İmâd. *Şezerâtü'z-Zeheb min abbâri men zeheb*. 11 Cilt. Nşr. Mahmûd el-Arnâvût. Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 1406/1986.
- İbn Sînâ, Ebû Ali Hüseyin b. Abdullah b. Ali. *Kitâbü's-şifâ et-Tabî' iyyât, I: es-Simâ' ü't-tabî' i*. Thk. Mahmud Kâsım. Kum: Müessesetü Mektebeti Âyetullahi'l-Uzmâ el-Mer'aşî en-Necefî, 1405.
- Îcî, Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed, *el-Mevâkıf*. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, ts.

- Kâtib Çelebî. *Süllemü'l-vüsûl ilâ tabakâti'l-fühûl*. 6 Cilt. Nşr. Mahmud Abdulkâhir el-Arnâvûtî. İstanbul:IRCICA, 2010.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-müellifîn*. Dimeşk: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993.
- Kestelî, Muslihuddin Mustafa b. Muhammed. *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-'Akâid*. İstanbul: Dersâadet,1326.
- Kestelî, Muslihuddin Mustafa b. Muhammed. *Hâşiyetü'l-kübrâ 'ale'l-mukaddimâti'l-erba' mine't-Telvih*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Fatih, 1305, 1^b-27^a.; Şehid Ali Paşa, 2844, 68^b-96^b.; Laleli, 714, 39^b-61^a.; Murad Molla, 706, 19^b-45^b.; Ragıp Paşa, 1459, 100^a-114^a.; Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, 1005, 76^b-102^a.; 2122, 64^b-86^b.; Konya: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Bölge Yazma Eserler, 9242, 43^b-57^a.
- Kestelî, Muslihuddin Mustafa b. Muhammed. *Hâşiyetü's-suğrâ 'ale'l-mukaddimâti'l-erba' mine't-Telvih*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Murad Molla, 706, 1^b-18^a.; Şehid Ali Paşa, 672, 1^b-15^b.; Atıf Efendi, 1570, 151^b-164^b.; Nuruosmaniye, 4994, 49^b-61^b.; Ragıp Paşa, 1459, 86^b-89^a.; Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, 1005, 46^b-56^b.; 2122, 21^b-35^a.;
- Kestelî, Muslihuddin Mustafa b. Muhammed. *İ' tirâzâtü'l-Kestelî 'alâ ba' zi 'ibârâti's-Seyyid eş-Şerîf el-Cürânî fi Şerhi'l-Mevâkif*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Atıf Efendi, 1219, 145^a-147^b.; 1570, 135^a-137^a.; Esad Efendi, 3734, 61^b-62^b.; Karaçelebizade, 330, 1^b-2^b.; Murad Molla, 1826, 127^b-129^b.; H. Hüsnü Paşa, 600, 90^a-91^a.; Mehmed Nuri Efendi, 186, 60^a-63^b.; Köprülü Kütüphanesi, Mehmet Asım Bey, 721, 64^b-67^b.; Kütahya: Kütahya Yazma Eser Kütüphanesi, Vahit Paşa, 572, 284^b-286^b.; Bursa: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Genel Kütüphanesi, 1429, 160^b-163^a.; Amasya: Amasya Yazma Eser Kütüphanesi, Beyazıt, 1849, 210^b-213^b.; Erzurum: Erzurum Yazma Eser Kütüphanesi, 543, 145^a-146^a.
- Kestelî, Muslihuddin Mustafa b. Muhammed. *Risâle 'alâ evveli Şerhi'l-Vikâye fi kavlihi "sâle ilâ mâ yutabhar"*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 847, 141^a-141^b.; Nuruosmaniye, 4909, 71^{a-b}.
- Kestelî, Muslihuddin Mustafa b. Muhammed. *Risâle fi bahsi'l-cihe*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya, 2350, 1^b-6^a.; H. Hüsnü Paşa, 600, 94^b-95^b.; Bursa: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, H. Çelebi, 629, 19^a-19^b.
- Kestelî, Muslihuddin Mustafa b. Muhammed. *Tefsîr-i Süre-yi Yâsîn*. İzmir: Tire Necip Paşa Kütüphanesi, Necip Paşa, 74, 80 vr.
- Köksal, Asım Cüneyd. "İslâm Hukuk Felsefesinde Fiillerin Ahlâkîliği Meselesi –Mukaddimât-ı Erbaa'ya Giriş–", *İslâm Araştırmaları Dergisi* 28 (2012): 1-43.
- Nüveyhiz, Âdil. *Mu'cemu'l-müfessirîn min sadri'l-İslâm ve hatte'l-'asri'l-hâzır*. Beyrût: Müessesetü nüveyhiz es-sekâfiyyeti li't-te'lifi ve't-tercemeti ve'n-neşri, 1409/1988.
- Sadrüşşerîa. *Şerbu'l-Vikâye*, Nşr. Salâh Muhammed Ebü'l-Hâc. 5 Cilt. Amman: 2006.
- Siyâlkûtî, Abdülhakîm b. Şemseddin. *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mevâkif (Şerbu'l-Mevâkif İçerisinde)*. thk. Mahmûd Ömer ed-Dimyâtî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Süreyya, Mehmet. *Sicill-i Osmânî*. Nşr. Nuri Akbayar. 6 Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

Şen, Mollâ Muslihuddin Kestelî'nin Seyyid Şerif Cürcânî Eleştirisi: *İ'tirâzâtü'l-Kestelî 'alâ ba'zi 'ibârâti's-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî fi Şerhi'l-Mevâkıf* (Tahkik ve İnceleme)

- Şen, İsrâfil. "Molla Kestelî'nin Hayatı ve Eserleri". *Tabkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 2/2 (Aralık 2019), 295-330.
- Şen, İsrâfil. *Şerhu'l-Mevâkıf ve Hâşiyeleri Bağlamında Naklî Delilin Kesinliği Problemi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Şeşen, Ramazan vd. *Fihrisü mahtûtâti Mektebeti Köprülü*. 3 cilt. İstanbul: Renkler Matbaası, 1406/1986.
- Şevkânî, Muhammed b. 'Ali. *el-Bedru't-tâli' bimebâsin min karni's-sâbi'*. 2 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Ma'rife, 1250.
- Taşköprizâde, Ahmed Efendi. *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye fi 'ulemâi'd-devleti'l-osmâniyye*. Beyrût: Dâ-rü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1395/1975.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd. *et-Tavzîb me'a'-Telvîb limetni't-Tenkîb fi usûli'l-fıkıh*. Nşr. Zekeriya 'Umeyrât. 2 Cilt. Karaçi: Kadîmî Kütübhâne.
- Vefâî, Sinâneddin Yusuf b. Hızır el-Bursevî (Sinan Paşa). *Ecvibetü Sinân Paşa 'an I' tirâzâtü'l-Kestelî*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Atıf Efendi, 1570, 191^a-192^b.; Esad Efendi, 3734, 62^b-63^a.; Karaçelebizade, 330, 2^b-3^b.; Köprülü Kütüphanesi, Mehmet Asım Bey, 721, 67^b-68^a.; Kütahya: Kütahya Yazma Eser Kütüphanesi, Vahit Paşa, 573, 2 vr.; Erzurum: Erzurum Yazma Eser Kütüphanesi, 543 146^b.
- Yıldırım, Süheybe Rahme. *Kestelî'nin Es-Seb'ul-Mu'allaka ve Sinan Paşa'nın Ecvibetü Sinan Paşa 'Alâ Kestelî İsimli İsimli Risâleleri: Tabkik, Tercüme ve Tablil*. İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Mullah Muslihuddīn al-Kastalī's Criticism of al-Sayyid al-Sherif al-Jurjānī: *I'tirādātu'l-Kastalī 'alā ba'di 'ibārāti's-Sayyid al-Sherif al-Jurjānī fī Sharh al-Mawāqif* (A Critical Edition and an Analytical Interpretation).

Res. Assit. Israfil SEN

Written by al-Sayyid al-Sherif al-Jurjānī (d. 816/1413), one of the muhakkik mutakallim (theologians), the work named *Sharh al-Mawāqif* has been a source of great interest and relevance since the moment it was written and is a masterpiece that has been studied in the madrasas of various scientific circles. As a natural consequence of this, it has also caused the formation of a voluminous literature around it such as hasiyahs, ta'lik, hamish, rejection etc.). As far as it can be determined, an important part of this gigantic literature consists of the works of Ottoman scholars who carried out scientific activities between the 15th and 17th centuries.

Here, the work of Mollā Muslihuddin Kestelī (d. 901/1496), which has been detailed and edited critically in this article, is one of the most important of this literature. His work is referred to by many different names in various sources, but we found the name in the title more appropriate. Both the content review and the information in the bibliographic sources and manuscript copies prompted us to choose this. In other words, considering all these criteria, it is more appropriate to choose this name. Because this name provides the formation of more sufficient imaginations than other names regarding the nature of the work.

The work "*I'tirādātu'l-Kastalī 'alā ba'di 'ibārāti's-Sayyid al-Sherif al-Jurjānī fī Sharh al-Mawāqif*" devoted to criticism of six al-Jurjānī's statements in the book *Sharh al-Mawāqif*. In other words, al-Kastalī criticized him in six basic issues. Their titles are as follows: Description of knowledge, the rejection of the suspicions

of those who deny the resurrection, being and essence relationship, some potential qualities, atomism and nature of water.

This article devoted to the review and the edition critically of this work consists of two main sections. The first part is devoted to research and evaluation, with an introduction and four subheadings. In the introduction part *Sharh al-Mawâqif* and al-Kastalî's work were mentioned in general. Then the nature of the article was touched upon.

In the first subtitle, the life and works of al-Kastalî were examined with reference to classical and modern sources. After giving information about his life in systematic titles, the works of al-Kastalî were identified, based on both written sources and researches in libraries. After that their content was presented and their locations in libraries were listed. In addition, the mistakes made by some researchers about his works were corrected here.

In the second subtitle the work *I'tirādātu'l-Kastalî 'alā ba'di 'ibārāti's-Sayyid al-Sherif al-Jurjānī fī Sharh al-Mawâqif* was examined in detail and its features were touched on and tried to be presented in all aspects. Here, first, the names of the work in classical sources were listed, then it was explained why such a naming was made in this article. Then, the matter of the work's belonging to the author was questioned. Subsequently the reason for the writing of the work was mentioned. Finally, the style and sources of the work were mentioned.

In the third subtitle, the content analysis of the mentioned work has been done. Following the order mentioned above, the issues were discussed one by one, and the objections of al-Kastalî were discussed with a broad perspective by referring to the relevant sources.

In the fourth subtitle, first the manuscripts of the work were introduced and then the work was edited critically. In this respect, while introducing manuscripts, both figural descriptions were used and their scientific value was tried to be revealed. Subsequently, the work was edited critically based on four manuscript copies.

This work of al-Kastalî has an important and remarkable place in the Islamic science tradition. Because this work consists of criticizing al-Jurjānī, a scholar who is regarded as an authority in both rational and narrative sciences. In addition, al-Jurjānī is a scholar who influenced the scholars after him, especially those in the

Ottoman period. As a matter of fact, al-Jurjānī had such a great reputation in the Ottoman world of science that even whether he would make a mistake or not was an independent debate among Ottoman scholars.

In this context and in a sensitive position, it is a great courage for al-Kastalī to put forward an independent work to criticize this scholar. For there is no doubt that such a work will bring along opposing works. As a matter of fact, they also wrote works against the work of al-Kastalī, especially Vefāi Sinan Celebī (d. 891/1486), who is al-Kastalī's peer. Leaving aside who is right or not, it can be said that this work of al-Kastalī contributed to scientific mobility and vitality. It is hoped that this article in your hand will contribute to this important work on the agenda of the world of science.

Keywords: Kalam, Jurjānī, Sharh al-Mawāqif, Mullah Kastalī, I'tirāzātü'l-Kastalī, Criticism